

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Elfsborgs Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1837, 1838, 1839, 1840 och 1841.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för Åren 1837, 1838, 1839, 1840 och 1841.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Elfsborgs Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1837, 1838, 1839, 1840 och 1841.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	2.
§. 2. Invånare.....	3.
Folkmängden.....	3.
§. 3. Näringar.....	8.
a) Åkerbruk.....	8.
b) Boskapsskötsel.....	12.
c) Skogar.....	15.
d) Bergsrörelse.....	17.
e) Fabriker, Bruk, Verk och öfrige Näringar på landet, hvilka icke höra till Bergsrörelsen.....	19.
Sågverk och Sågar.....	19.
Skeppsvarf.....	19.
Tegelbruk.....	19.
Pappersbruk.....	19.
Glasbruket.....	19.
Lerkärils- och Kakelugns-Fabriker.....	20.
Mekaniska Bomulls-Spinnerier.....	20.
Mekaniskt Konstväfveri.....	20.
Kläd-fabrik.....	20.
Färgerier.....	20.
Blekerier.....	20.
Valkar och Vadmalsstamper.....	20.
Garfverier.....	20.
Kattstensstampen.....	21.
Cement-Verk.....	21.
Pottaske-Calcinerings-Verk.....	21.
Oljeslageriet.....	21.
Mjöl qvarnarnes antal.....	21.
f) Binäringar.....	21.
Jagt.....	21.
Fiske.....	21.
Biskötsel.....	21.
Tjäu- och Bäckbränning.....	21.
Kolning.....	22.
Sjöfart.....	23.

Handel.....	23.
Handtverkerier på landet.....	25.
§. 4. Politisk Författning.....	26.
a) Kammarverk.....	26.
b) Statsbidrag.....	27.
c) Politie.....	33.
Socknemagasiner.....	38.
Sparbanker.....	39.
Brandstodsföreningar.....	39.
Marknader.....	40.
§. 5. Städer.....	41.
a) Wenersborg.....	41.
b) Alingsås.....	45.
c) Borås.....	46.
d) Ulricehamn.....	48.
e) Åmål.....	49.

Tabellbilaga

Lit. A. Sammandrag öfver Mantals-Längderne för åren 1838, 1839,
1840, 1841 och 1842

Sammandrag öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län för åren 1838,
1839, 1840, 1841 och 1842, utvisande folkmängden vid slutet af
hvarje nästföregående år

Lit. C. Sammandrag öfver Elfsborgs Läns Markegångs-Taxor för åren
1837, 1838, 1839, 1840 och 1841

Inledning.

Elfsborgs Län, omfattande hela Dahlsland, som består af fem häradar med en stad och fyratjotre socknar, samt vestra och södra delarne af Westergöthland, eller tretton häradar med fyra städer och etthundraåttio socknar, förutan åtskillige sockenandelar i begge landskapen, hvilka tillhöra socknar inom andra Län, — är vidare indeladt under tvänne lagsagor med sex domsagor och uti sex fögderier med tjugusju länsmans-distrikt. Länet, gränssande i norr och nordost till Wermland och Norrige, i vester till Götheborgs och Bohus Län, i söder till Hallands Län samt i öster till Jönköpings och Skaraborgs Län, skall innehålla uti arealvidd ungefärligen 120 kvadratmil, deraf sjöar, strömmar, träsk och kala bergsträckor anses upptaga omkring femtio, så att den jordyta, som är odlad och möjlig af odling, eller är skogbeväxt och till plantering tjenlig, samt för öfrigt har vegetation, torde svara närmast emot 70 kvadratmil. Denna beräkning af areal-rymden är grundad på Hermelinska kartan och andra äldre kartor: enligt af Forsels nyare karta öfver Skandinavien, skall deremot Elfsborgs Läns arealvidd endast uppgå till något öfver 114 kvadratmil, hvilket äfven torde vara det rätta, när den del af Wenern, som kallas Dahlbosjön och eljest kan till Länet räknas, från beräkningen uteslutes.

§. 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Tössbo och Wedbo härader, som å Dahlsland gränsa till Wermland, Norrige och Bohus Län, hestå af höga och skogrika bergsträckor, som emellan sig bilda större och mindre dalar, hvilka, i afseende på jordmånen, äro af ganska skiljaktig beskaffenhet. Till större delen utgöres marken af sandjord, på några ställen blandad med lera, undantagande Tössö pastorat, hvar-est lermylla är rådande jordarten; men i synnerhet emot Norrska gränsen är jordmånen svag och föga bördig. Wahlbo härad, som å vestra sidan stöter till Bohus Län, är äfvenså bergbundet, som förstnämnde härader, likväl med bättre jordmån, deri lermylla ofta förekommer; hvaremot öfriga delen af Dahlsland, utgörande Nordahls och Sundahls härader, har i det mesta en jemn och slät belägenhet, vidlyftiga åkerfält samt god och bördig jordmån, hufvudsakligen bestående af lermylla. Sjön Wenern begränsar Dahlsland å nordöstra sidan i hela sträckningen från Wermlands Läns gräns till Wenersborgs stad, och utomdess finnas många andra större och mindre sjöar, bland hvilka Stora Lee utmed Norrska gränsen och de vattendrag, som för-ena den med Wenern, i synnerhet förtjena att anmärkas; landet är för öfrigt i alla riktningar genomskuret af åar och bäckar, de flesta med aflopp åt Wenern.

I Westergöthland är den landsträcka, som börjas vid Wenern, innesluter Halle- och Hunneberg och sedan omgifver eller tillgränsar Götha Elf, utgörande Wäne, Flundre och Ahle härader, både vacker och fruktbar: rådande jordmånen är här ömsom lera och svartmylla; men i den mån landskapet aflägsnar sig från elfven och i synnerhet ju mera det närmar sig gränssorne af Halland och Småland blifva jordarterne sämre och svagare. Inom Bjerke, Wädtele och Kullings härader träffas likväl ännu flera fruktbara trakter med mer och mindre god lera och lermylla; men i Gäseneds härad, som är sandigt och stenbundet, äfvensom i Redvägs härad, hvilket närmar sig denna beskaffenhet, finnas sådana bättre jordarter mera sällan och endast såsom undantag; utan består rådande jordmånen derstädes, så väl som uti Åhs, Kinds, Marks, Wedens och Bollebyggds härader, af så kallad

njåle eller mojord och sandblandad mylla, som i allmänhet gifver mindre lönande afkastning, ehuru äfven inom desse härader, synnerligen uti Marks, åtskilliga trakter finnas med bördigare jordmån. Delar af Wåne, Bjerke och Kullings härader, Gäseneds härad och en del af Redvägs härad kunna räknas för slättland, fastän sins emellan mycket olika, hvaremot det öfriga af Vestgötha landskapet är bergigt och skogbeväxt samt delvis starkt couperadt och i fördjupningarne uppfylldt med sjöar, kärr och mossar, som finna aflopp genom en mängd åar och bäckar, antingen åt Wenern och Götha elf, eller åt Nordsjön och Kattegatt.

Elfsborgs Län, som, i dess längsta utsträckning från Norska gränsen i nordvest till gränserne af Halland och Småland i sydost, håller öfver 30 mil, företer således stora skiljaktigheter i fysikaliskt afseende och naturliga förmåner; men der saknas likväl icke inom något härad, helt och hållet, hvarken jordmån för ett nödtorftigt åkerbruk, skog för husbehof eller vattendrag för nyttiga inrättningar.

§. 2.

Invånare.

Folkmängden i Länet utgjorde vid slutet af förra qvinquennium, enligt de år 1836 hållne mantalsskrifningarne för år 1837, 213,253 personer och har sedermera, jemlikt de vid slutet af hvarje år hållne mantalsskrifningarne för påföljande året, funnits utgöra, på sätt bilagda sammandrag utvisar:

År 1837	214,494.
1838	215,032.
1839	215,438.
1840	218,232.
1841	221,034.

nemligen: på Landsbygden bosatte . . .	211,708.
och i Städerna boende	9,326.

samt af dessa alla:

Skattdragande, af mankön . . .	54,859.	
af qvinkön , . . .	<u>59,415.</u>	114,274.
Skattfrie, af mankön	52,278.	
af qvinkön	<u>54,482.</u>	106,760.

Äfven under loppet af detta qvinquennium har således folkmängden årligen varit i tilltagande, dock nära tvåtedjedelar mindre än under qvinquenniet 1822 med 1826, betydligt mindre än under qvinquenniet 1827 med 1831 och öfver hälften mindre än under nästföregående qvinquennium 1832 med 1836.

Att väsendtliga orsakerna till den starkare folkökningen under förflutna trenne qvinquennier upphört att förefinnas, i den mån sådant skulle antydas af ofvan upptagne jemförelse, synes ej vara antagligt; men deras verkan har sannolikt under detta qvinquennium hämmats af den alltmer tilltagande svårigheten att finna bostäder för nya hjonelag, sedan hemmansklyftningarna förminskats och allmogen börjat inskränka sin, kanske för långt drifna, beredvillighet att upplåta plats å hemmansområdena för backstugu-anläggningar. Dessutom tyckes, att sluta från senare årens förhållanden, folkökningen mycket bero af skördarnes beskaffenhet, i synnerhet när missväxter och svag årsväxt följa på hvarandra: Sålunda var, till exempel,

1836 medelmättig skörd och folkökningen . . .	1837 — 1,241.
1837 missväxt och folkökningen	1838 — 558.
1838 svag skörd och folkökningen ,	1839 — 386.
1839 god skörd och folkökningen	1840 — 2,794.
1840 skörd öfver medelmåttan och folkökningen	1841 — 2,802.

Ehuru erfarenheten under de 30 åren emellan 1811 och 1841 afgifvit bevis derom, att produktionen i det hela, jordbruket så väl som andre näringar, tilltagit i ett visst förhållande till folkökningen, synes likväl tilltagandet ej hafva varit sådant att det, genom lemnadt öfverskott af jordbruksalster eller upplag af annan besparing, vare sig af näringsvinst eller arbetsförtjenst, kunnat öfverallt försäkra mot brist och nöd vid tillfällen af missväxt och lifsmedlens deraf uppkomne både knapphet och dyrhet. — Det kan och bör således ej förnekas, att ju icke efter 1837 års felslagne skörd och derpå följde stränga vinter samt 1838 års svaga årsväxt, äfvensom vid lifsmedlens under de senare åren af qvinqvenniet höga pris, omisskänneliga tecken antydt, att bland den för daglön arbetande folkklassen rådt en viss förlägenhet, som, om den än låter närmast förklara sig af nyssberörde tillfälliga orsaker, dock synes hafva sin rätta grund i den obesutne eller lösa befolkningens tillväxt med större steg, än näringsutvägar och arbetsförtjenst hunnit blifva för dem tillgänglige. — Följderne af det hinder, samma orsaker emellertid synas hafva uppställt emot folkökningen eller åtminstone mot dess öfverdrift, må fördenskull kunna anses, för detta fall, såsom mera nyttiga än skadliga.

Påståendet, att folkets fysiska styrka skulle i senare tider hafva aftagit, kan jag för min del icke antaga såsom regel, hänfördt till det yngre och uppväxande släktet. Utan har jag tvärtom flere anledningar, hemtade jemväl från erfarenheten vid bevarings-mönstringarne, att anse detsamma oriktigt, i synnerhet som ökad produktion af födoämnen och större tillgång på beklädnadsförnödenheter beredt allmogen tillfälle att lefva och kläda sig bättre än förr. — Men undantåg från detta omdöme måste jag likväl medgifva, dels för de lyckligtvis ännu sällsporda fall, då ungdomen dagligen och öfverflödigt nyttjar bränvin, dels ock för den yngre population, som, tillkommen efter i backstugor och inhyses bosatte hjonelag, blifvit uppfödd under fattigdom och brist, i följd af föräldrarnes felslagna beräkning att subsistera såsom oberoende arbetare. — Här, såsom i andra Rikets landskap, förhåller det sig eljest så, att bergs- och skogs-trakternes inbyggare äro i allmänhet resligare och starkare, än slättbygdernes.

Folkets lynne och bildning måste, uti ett Län af så betydlig storlek och der naturen antyder så olika föremål för verksamheten, framte många skiljaktigheter. — Öfverallt är likväl laglydnad ett utmärkande drag, och

äfvenså träffas allestädes spår af det sunda förstånd, den öppna redlighet samt den känsla för Konung och fosterland, som alltid utmärkt Svenska allmogen. Ungdomens bildning i allmänhet, fortgående, såsom af ålder, under presterskapets allmänna tillsyn och föräldrars närmare ledning med tillhjälp merendels af mindre bildade personer, som ofta utan annan kallelse än egna behovet egna sig dertill, här visserligen stämpeln af tillfällighet och kan icke vara annat än ofullkomlig, fastän ett närmande till det bättre omiskänneligen visar sig; men ungdomens sedlighet, djupt rotad uti nationallynnets och befastad af religions-undervisningen, synes ännu vara på en högre ståndpunkt, oaktadt det lättsinne man förebrår vår tid. Bränvinnets öfverflödiga bruk, som dock, efter mitt omdöme, icke tilltagit under sednare åren, är ännu den stöttesten, som behöfver och efter möjligheten bör undanrödjas; men ehuru författningarne emot detta missbruk icke kunna fränkännas den verkan, att tillbakahålla oordningar på offentliga ställen och vid allmänna sammankomster, torde det likväl vara tvifvelaktigt, om höjelsen att omåttligt njuta af brännvin står att utrota annorledes, än genom förbättrade undervisnings-anstalter för det uppväxande släktet, hvarigenom detta kan ingifvas begrepp om andra och ädlare njutningar. Med ökad välstånd bland allmogen synes det öfverdådiga brännvinsupandet jemväl aftaga; varande, med afseende härpå, äfven ögonskenligt att en reaktion i sederna börjat, hvilken, småningom fortgående, utan tvifvel skall mera bidraga till utrotande af dryckenskaps-lasten, än alla slags nykterhets- och måttlighets-föreningar.

Då man undantager Dahlsland och isynnerhet dess sydligaste del, der allmogen ännu saknar händighet i slöjder, framvisa de flesta öfriga delar af Länets åtskilliga slag af slöjdfärdighet och stundom af verklig konstfärdighet, så att slöjdvarors förfärdigande till afsalu på många ställen af landsbygden utgör en för orten vigtig binäring, oumbärlig såsom beståndsdel till folkstockens underhallande jemte det svagare jordbruket; och inträffar detta förhållande synnerligast uti häraderne omkring Borås och Ulricehamn, derifrån varornes afsättning befordras genom gårdfarihandeln. Inom dessa trakter, hvarest mycken flit och idoghet råder, är ock välmågan mest allmän och träffas ej sällan verklig förmögenhet hos allmogen, fastän det ena och andra icke heller saknas uti Länets öfriga delar. Den intill Norrige närmast gränsande delen af Dahlsland, som på svaga och ofruktbara hemman hysar talrik befolkning, utgör måhända skarpaste undantaget från regeln, i syn-

nerhet sedan rörelsen med skogseffekter nu mera efter skogarnes aftagande, icke så jemnt och tillräckligt som förr, fyller bristen i jordens afkastning; och folket kan här således endast bestå vid det mest tarfliga och sparsamma lefnadssätt. Uti Westergöthland må äfven, jemte Wedens och Bollebyggds härader, som hafva sandig och bergbunden jordmån samt inskränkta binäringar, till undantagen räknas Gäseneds härad, såsom af naturen särdeles missgynnadt, då det i allmänhet har svag och ofruktbar jordmån, lider brist på skog och är afsides beläget för trafik; men lefnadssättet är sparsamt och under sednare tider har i sistnämnde härad, likasom i de närgränsande Wedens och Kullings, utvecklats sig en ny näringsgren, som mycket bidrager till invånarnes bestånd, nemligen odling af potatis och denna växts förvandlande till brännvin.

Arbetare vid jordbruket och öfriga näringar saknas icke uti någon del af Länet; men de betalas olika, efter tillgång och behof inom hvarje ort. Dagsverkslönerne variera således betydligt, t. ex. emellan 10 sk. 8 rst. och 24 sk. Banko för karl-dagsverke samt 8 och 16 sk. Banko för qvinnus-dagsverke, sommartiden på egen kost: för öfrigt upplyser närlagda utdrag af markegångstaxorne, huru de i allmänhet varit stadgåde. Tjenstehjons löner, underkastade en jemförlig variation orterne emellan, äro från 10 R:dr till 33 $\frac{1}{3}$ R:dr Banko årligen för en dräng och 4 till 13 $\frac{1}{3}$ R:dr Banko årligen för en piga, förutan städja och vissa beklädnadspersedlar, som vanligen betingas jemte lönen och uppgå i värde till 10 å 13 $\frac{1}{3}$ R:dr för drängen och 6 å 8 R:dr för pigan, hvarförutan husbonden merendels erlägger tjenstehjonets krono-utskylder. Uti städerna förhåller sig både dagsverkares och tjenstehjons kontanta aflöning något högre, relativt till landsorten deromkring, dock öfverstiger den sällan hvad här ofvan är högst uppgifvet. Men hvad som i denna fråga förtjenar särskildt anmärkas, är den för jordbrukaren missgymnande omständighet, att dagsverks- och isynnerhet tjenstehjonslönerne, något fallande i svaga eller missväxtår, stiga öfver vanligheten vid goda skördar, då ett ringare pris och trög afsättning på jordbrukets produkter ofta sätta husbonden i förlägenhet om penningar att afbörla sig denna utgift: botemedel mot denna olägenhet, som annars synes ligga i naturen af förhållanden emellan arbetaren och den honom behöfver, lär till någon del endast kunna finnas uti antagandet af jordtorpare med bestämd arbetsskyldighet alla år; och detta synes äfven allmogen hafva börjat inse, emedan

omtänksamma bönder, med större eller vidsträcktare hemmansdelar, nu mera än förr inrätta sig efter en sådan grundsats.

För att lösa frågan: om och huruvida ekonomiska välståndet på landsbygden må hafva aftagit, eller tilltagit, eller ock förblifvit stationärt? måste till en början skillnad göras emellan den besutne allmogen och obesutne folkklassen, med den sednare menadt hemmansbrukare på alltför små lotter eller utan besutenhet, samt torpare, backstugusittare och inhysesshjon, med flera dylika. Genom förut afgifna underdåniga berättelser är vordet upplyst och ådagalagdt, att tillgångarne för folkmassans fysiska bestånd vunnit progressif förkofran eller, som vill säga detsamma, att allmänna välnågan i sjelfva verket tilltagit. Hvad nu särskildt angår den besutne allmogen, så finnes detta tilltagande hafva än vidare utvecklats sig under nu ifrågavarande qvinquennium, såsom följd, bland annat, af jemn efterfrågan och förhöjda afsättningspriser på nästan alla jordbrukets alster; men i motsats härtill, och för någon del af samma orsaker, har den obesutna och vanligen medellösa folkklasen endast kunnat, stundom med knapp bergning, draga sig fram, utan att förbättra sin ekonomiska ställning under loppet af detta qvinquennium, hvilket äfven varit en naturlig följd deraf, att dagsverklöner och annan arbetsförtjenst icke stigit i förhållande till lifsmedlens ökade pris.

§. 3.

Näringsar.

a). *Åkerbruk.* För Länet i det hela kan åkerbruket, betraktadt såsom särskild näring, anses vara den, som frambringar högsta värdesprodukten, fastän trakter finnas der andra näringsgrenar härutinnan täfla.

Inom södra Dahlsland och den tillgränsande norra delen af Westergöthland samt delvis äfven på norra Dahlsland, till så vidt invånarne grunda deras bestånd på åkerbruk, har vid större egendomar och hos jordbrukande

kande ståndspersoner växelbruk blifvit nästan allmänt antaget; och detta brukningssätt vinner allt mera framgång äfven ibland allmogen, som redan ombyter med odling af säd och foderväxter på öppna åkerjorden. Vanligen trädes i dessa trakter $\frac{1}{2}$:del eller $\frac{2}{5}$:del af åkern och det öfriga besås med höst- och vår-hvete till omkring $\frac{2}{100}$:delar, höst- och vår-råg 12, korn 6, hafre 50, blandkorn 6, ärter 2 och potatis 24 sådane delar. Hafre är således ännu hufvudsädet, men detta ökas icke mera på odaljorden, utan uttränges snarare der något af råg och potatis, hvaremot nyodlingar merendels besås med hafra. I den del af Westergöthland, som närmast tillgränsar Götha elf, är brukningssättet i så måtto skiljaktigt, att der så mindre af hafra, men mera ärter och korn, samt dessutom bönor till betydlig proportion. Invånarne uti de till Länet hörande södra häraderna af Westergöthland fortfara deremot allmänt med det af ålder brukliga ensädet, undantagaude några ståndspersoner, som begagna trädning och växelbruk, då vanligen trefjeddedelar af jorden besås, $\frac{1}{4}$ med Larsmesso-råg och hälften med korn, blandkorn, hafre och potatis. Annars nyttjas i dessa trakter föga höstutsäde; utan besås öppna åkerjorden helt och hållet med vårsäd, bestående af något råg, till en ungefärlig tiondedel, af ganska litet korn och ärter, men hufvudsakligen af blandsäd och hafre samt för öfrigt af potatis, som alltmera tager öfverhand; och måste utan tvifvel orsaken till detta allmännast antagna brukningssättet med ensäde sokas dels uti den till åker användbara jordens inskränkta rymd och dels uti dess magra beskaffenhet, som gör den mindre tjenlig för annat, än svagare sädesslag.

Lin trifves öfverallt i Länet och odlas jemväl på de flesta orter till husbehof; men inom Marks härad skötes odlingen och beredningen af denna växt i stort och med omsorg samt tillverkas deraf väfnader till betydligt afsalu. Hampa odlas endast på spridda ställen och i ringare skala, så att afkomsten icke fyller Länets behof. Humla odlas åter mera allmänt till husbehof och på åtskilliga ställen jemväl till afsalu, hvilket sednare isynnerhet äger rum i Hesselskogs och Dahlskogs socknar på Dahlsland samt i Kinds härad af Westergöthland, derifrån afsättningen till andra orter är betydlig. Kummin växer i åtskilliga trakter sjelfsådd på ängarne och skördas å Dahlsland äfven till afyttring utom orten. Rofvor, morötter, kålrötter och kålsorter odlas öfverallt, af allmogen till husbehof, och fruktträd träffas stundom äfven vid allmogens gårdar; men finare trädgårdsväxter

och större fruktträdsplanteringar finnas i allmänhet endast vid ståndspersoners egendomar. Inom de socknar af Länets, som gränsa nära intill Götheborg, äro ställen, der trädgårdsskötseln drifves såsom näringsfång.

I frågan om antagne nya metoder vid jordbruks-skötseln eller nya inrättningar till arbetskrafters besparande dervid, må nämnas, att egentligen på Dahlsland har Engelska flåhacknings- och jordbrännings-metoden, som funnits ofta förstöra matjorden, lemnat rum för ett annat olingssätt med bränning efter plog, sålunda att blott en plogskifva i hvarje åkerteg sönderskäres, uppställs och brännes, hvilket sätt besparar arbete och förtär mindre af matjorden, men befördrar ändock bördigheten. Användandet af granris, i stället för spillning, vid potatis-planteringen är jemväl ett i sednare åren uppfunnet hjälpemedel, som efter hand allt mera antages. Nya redskap för jordens häfd äro deremot icke antagna; men de vanliga, plogen och harven, bringas af hvarje omtänksam jordbrukare i det skick, att jordens redning dermed kan åstadkommas. Undantagande tröskmaskiner och väderharpor till säds rengöring, hvilka vid större egendomar begagnas, hafva mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft, icke heller kommit i allmänare bruk.

Till så vidt det i allmänhet låter bestämma sig, kan man antaga vanliga säningstiderna vara: för vår-utsädet efter medlet eller emot slutet af April och första dagarne af Maj, samt för höst-utsädet medlet och slutet af Augusti samt början af September; och infaller skördetiden vanligast närmare början af Augusti samt räcker in i början och emot medlet af September månad. Afvikelserna måste dock vara många uti ett Län med så vidsträckt läge och så skiljaktiga naturförhållanden.

Vid medelmåttig skörd är spannmåls-produktionen uti de förut anmärkte delarne af Länets, hvarest åkerbruk utgör folkets hufvudnäring, mera än tillräcklig för behofvet inom hvarje ort, så att femtedelen eller kanske fjerdedelen kan anses gå till afsalu utom orten eller utom Länets. I Länets öfriga delar och synnerligast uti vissa socknar af Dahlsland närmast Norrska gränsen samt i de sydliga trakter, som omgifva Borås och Ulricehamn, eller tillstöta, svarar deremot spannmåls-produktionen, äfven vid den rikaste skörd, icke på långt när emot konsumtionen, utan måste skillnaden för behofvets fyllande tagas ifrån andra orter, och sker detta vanligen i förstnämnde norra trakt från Norrige någon gång, men annars från

nedra Dahlsland, samt uti sistnämnde södra trakter från Götheborg, Hal-land och Skaraborgs Län, ifrån hvilket sednare tillförseln på Borås torg i synnerhet är betydlig; hvarforutan Kinds och Redvägs häraders invånare under sednare åren hörjat inköpa mycket af den spannemål från Östergöth-land, som hålles till salu i Jönköping. Vill man för Ellsborgs Län öfver hufvud jemföra spannmåls-produktionen emot konsumtionen, så blifver resul-talet, att årligen större qvantiteter spannemål behöfva tillföras Länet från andra Län och orter, ehuru, genom åkerbrukets tilltagande och den utvid-gade potatisodlingen, behovet är mycket förminskadt, emot hvad det annars, vid en starkt ökad befolkning, skulle vara. Genom approximation är ut-rönt, att vid knapp skörd utgör hela behovet af tillförsel från andra Län och orter omkring 100,000 tunnor spannemål, men vid missväxt vida der-utöfver, ända till 150 à 160,000 tunnor och mera.

Jemte ofvan angifne orsaker till jordbrukets tillväxt, kan man icke fränkänna en mera utbredd kunskap om bättre metoder vid jordbruks-skötseln stort inflytande; och bör anmärkas, att förtjensten häraf tillhör jordbrukande ståndspersoner med upplysning och nit för yrket, hvilka härutinnan gifvit exempel, — det enda som i dylik fråga verkar direkte på allmogens öfvertygelse: Hushållnings-Sällskapets bemödande, att genom be-löningar uppmuntra allmogen till en ändamålsenligare jordens indelning och brukning, har dock något medverkat för detta ändamål. Såsom bidragande orsak kan äfven nämnas den ökade hägen för egoskiften, skogs- och ut-marks-delningar samt andra sådana företag, som lemna hvarje jordbrukare för sig mera frihet och bättre utrymme att efter egen erfarenhet sköta sitt jordbruk; hvarforutan odlingslånen på vissa ställen kraftigt medverkat till oländig marks uppbrytande och odlande; och slutligen må man icke förti-ga den omvårdnad, en upplyst regering i sednare tider egnat åt jordbruket genom skyddande författningar, som antingen undanröjt direkta hinder för jordbruks-näringarnes uppkomst, eller lindrat och afskaffat vissa betungande sätt att utgöra beskattningen. Intrycket, sålunda gifvet till än större ut-veckling, försvagas måhända endast af ett verkligt hinder; men detta, bri-stande afsättning på den öfverflödiga spannemåls-produktionen efter goda skördar, torde dock vara det svåraste att afhjelpa uti ett land, der stora städer saknas, der invånarne i de små, äfvensom i bergsbruks-orterne, sjelfva till stor del äro spannemåls-producenter, der ett utvidgadt fabriks-system icke ännu finnes eller lätteligen torde kunna införas och der någon

mellanhandel, till spannemåls uppläggande och förvarande för knappa år, icke i allmänhet eger rum. Man kan likväl ej skäligen påstå, att spannemålspriserna varit under goda eller medelmåttiga skördar de senare åren här i Länet låga, annorlunda än i jemförelse med priserna efter missväxter; och detta förhållande, som egentligen bevisar, att de då af omständigheterna högt uppstegras, tyckes uti ett vidsträckt Rike med under vintermånaderne afbruten vatten-kommunikation ligga så djupt i sjelfva sakens natur, att det väl icke kan ändras, om än till någon del genom tjenliga författningar korrigeras. Så länge öfverproduktionen af spannemål icke kan föras riad eller torkad till torgs, möter dess uppläggande i större förråd en betydlig svårighet, som måste återverka på mellanhandeln med denna första nödvändighetsvara samt göra den både svår och dyr att åtkomma efter fellsagna skördar, hvaremot emedlertid annat hjälpemedel ej lär finnas, än en väl afvägd tulltariff, som kan gynna spannemåls-utförsel efter goda och införsel efter svaga skördar.

I närvarande ställning kan bränvins-bränningen, betraktad såsom vehikel till åkerbruket, jemväl anses vara ett stundom nyttigt korrektif emot spannemålsförråders hopande hos producenterne till förlägenhet och lidande för dem; dock bör anmärkas, att bränningen inom detta Län egentligen är beräknad på afverkning af potatis till bränvin. Att jordbruksnäringen nu ganska mycket beror af bränningsrättighetens fria utöfning, måste dessutom medgifvas; och till exempel härom kan i synnerhet åberopas förhållandet uti Wädtele, Kullings, Gåseneds och Wedens härad, hvarest allmogen i senare tider företagit sig att, på en för öfrigt nog otacksam jord, odla potatis i stort och deraf tillverka bränvin, som afsättes på andra orter med betydlig vinst för häradernes annars vanlottade jordbrukare och till ej ringa lättnad för dem vid krono-utskyldernas godtgörande.

b) Boskapsskötsel utgör, äfven då den betraktas skiljd från åkerbruk, en hufvudsaklig beståndsdel af folknäringen. Uti de delar af Länet, hvarest åkerbruket är i mesta flor, nemligen på slättbyggheden af Dahlsland och uti tillgränsande trakter af Westergöthland, har detta öfvervigten; men på norra och vestra Dahl samt i andra trakter af Westergöthland, synnerligen Kinds härad, håller boskapsskötseln snarare jemnvigt med åkerbruket och lemnar, utöfver husbehovet, mer eller mindre betydlig afkastning till afsalu.

På Dahlsland äro ängarne i allmänhet bördiga, hufvudsakligen naturliga och öfver hufvud svarande emot åkern, samt har den couperade delen af landet i synnerhet förmånen af godt och tillräckligt sommarbete. Ängskulturen försummas dessutom icke, och användes dervid merendels klöfver- och thimotei-utsäde; men, äfven utan utsädda frön, underhålles gräsväxten af vild klöfver och andra tjenliga foderslag, när igenläggningen sker efter väl häfdad åker. Inom Westergöthland är ängsodlingen mindre utbredd, och föga använd uti de södra trakterna, som likväl delvis hafva goda foder-tillgångar från naturliga ängar: tillräckligt sommarbete finnes der nästan allmänt.

Hornboskapen på Dahlsland är i allmänhet af litet, men godt, inhemskt slag, som tilltager i godhet med ängskulturens utvidgande. Uti Westergöthland, der boskaps kreaturen oftare inköpas från andra orter, äro slagen mera blandade och sins emellan skiljaktiga, likväl i allmänhet icke stora, fastän stundom ganska goda. Till racens förädling eller fortplantning af bättre racer, har i intetdera af landskapen något blifvit tillgjordt, anörlundan ännu såsom undantag af jordbrukande ståndspersoner, hvilka mellanåt förskaffat sig större och bättre stamrace från andra orter. Oxar användas vid jordbruket och vid kortare körslor i alla delar af Länet samt på några ställen jemväl till mera långväga forslingar. Endast under höst-, vinter- och vårmånaderne, eller så länge marken är frusen eller betäckt af snö och utan bete, nyttjas i allmänhet stallfodring för boskaps kreaturen.

Hästarne äro på Dahlsland af någorlunda god art och medelmåttig storlek, i synnerhet norr ut, hvarest inhemska stammen är mycket blandad med den ännu bättre Norrska hästracen. Jemväl i öfriga delar af Länet äro hästarne, ehuru af flera olika slag och mera små än stora, skäligen goda och väl underhållne i allmänhet. Relativt till hemmantal och folkmängd hålles mindre antal hästar uti de sydliga trakterne af Westergöthland, än annorstädes i landskapet, hvilket åter är följd af hemmanens inskränkta foder-tillgångar; men uti vissa trakter af Länets norra del, der fodertillgångarne äro ymniga, kunde hästafveln ökas och utbildas till näringsgren, om hingstar af ädlare och goda slag finnes till racernes upphjelpande, hvartill nyligen början i så måtto blifvit gjord, att en hingst från Strömsholms Kongl. Stuteri blifvit stationerad här i grauskapet. Från Dahlsland försäljas redan årligen 2 till 300 föl, som vanligen inköpas af allmogen uti Westergöthland och Bohus Län.

Fårafveln är ganska betydlig i det hela. De får, som af allmogen uppdragas för eget behof till föda och beklädnad eller ock till afsalu, äro merendels grofulliga, af svenskt eller blandadt slag. Finulliga, ursprungligen af Tysk eller spansk race, underhållas äfven, i synnerhet hos ståndspersoner; hvarförutan Schäferier af Electoralrace under senare åren blifvit anlagda på ett par ställen, nemligen å Gräfsnäs och Rånums säterier. Den förminskning, allmogens fårhjordar lidit genom sjukdomar efter de våta somrarne vid slutet af förra och början af detta qvinqvennium, har sedermera blifvit nägorlunda ersatt genom ny afvel.

Getter finnas ännu i bergs- och skogstrakterne inom de mest nordliga och mest sydliga delarne af Länet; men för öfrigt äro dessa kreatur afskafade, såsom skadedjur i den mån jordbruket vunnit förkofran.

Svin uppfodas till betydlig mängd uti de seminanta delarne af Länet; och äfven annorstädes för husbehof träffas deraf på somliga ställen goda racer.

Af fjäderfå finnas i allmänhet gäss och höns. Gåsafveln är icke obetydlig på södra Dahlsländ och å slättbyggheden af Westergöthland, utan lemnar årligen öfverskott till afsalu.

Att boskapsafveln tilltagit öfver hufvud, om icke fullkomligen i bredd med jordbruket, åtminstone betydligt, visar sig af alla förhållanden och är äfven naturligt, då dessa näringar hafva på hvarannan en beständig växelverkan, så att den enas förkofran gifver medel vid handen till den andras. Om och huruvida bränvinsbränningen bidrager till boskapsafvelns utvidgande kan vara svårt att afgöra; likväl synes gifvet, att den icke är ett nödvändigt vilkor för boskapskötselns bestånd och att kreatursracerne snarare försämras än förbättras genom njutningen af drank, ehuru det är onekligt, att denne i knappa foderår eller på orter, som hafva ringa hötillgång, lemnar betydligt understöd åt ladugården; dock gör den utan tvifvel mesta nyttan vid svinkreaturs uppfödande.

Boskapskötselns afkastning i Länet torde nu mera fullt svara emot behofvet för det hela, fastän allmogen uti de magra, mycket befolkade trakterne söderut årligen inköpa både hästar och hornboskap från andra Län, ty genom försäljning från Dahlsländ anses förhållandet jemnadt; och i öfrigt förer allmogen ett sparsamt lefnadssätt öfverallt, för att kunna sälja något af

Iefvande kreatur samt ost, smör och andra victualier, derå priserne under de sistförflutna åren varit någorlunda fördelaktiga för säljaren.

Saltpetertillverkning, som kan anses vara ett bihang till ladugårdsskötseln, har icke någonsin haft särdeles framgång i detta Län, ehuru skogstillgången kanske skulle medgifva dess allmännare utöfvande på en del orter. Under åren 1837 med 1841 har icke någon saltpeterlada blifvit inom Länet afverkad.

c) *Skogar*, bestående hufvudsakligen af tall och gran, finnas ännu till stor vidd och betydenhet inom Länet, särdeles på Dahlsland samt i Wendens, Bollebyggs och Kinds härad af Westergöthland, hvarst skogen längst i söder till någon mindre del består af bok. Ek och andra nyttiga löfträd växa öfver hela Länet, dock mera spridda, endast utgörande smärre skogsparker och lundar.

Skogarne äro nu mera nästan öfver allt enskild tillhörighet och begagnas dels i samfällighet, dels storskiftade och äfven på några ställen enskiftade; varande de socknar ganska få, som icke hafva skogsandelar till hemmanen, de fleste om ej alla på ettdera af nämnda sätt, härvid oafsedt jernbruken under hvilka större skogstrakter vanligen innehafvas, merendels med egande rätt.

Af de före detta kronan förbehållne fyra kronoparker och fjorton krono-allmänningar, hafva tvänne af de förra och delar af den tredje, samt tolf af de senare blifvit tid efter annan, på grund af de allmänna förfoganden, Kongl. Majt med Rikets Ständer i ämnet vidtagit, kronan afhände och till härad, socknar eller vissa hemman ofverlåtna, med eller utan skatt, antingen till samfällt bruk och nyttjande eller till fördelning emellan hemmanen. Deremot äro kronoparken Hunne- och Halleberg helt och hållet samt kronoparken Edsmären till någon del bibehållne under kronans egande rätt och ställda under förvaltning af Eders Kongl. Majts Befallningshafvande härstädes för reglering och begagnande efter nyare skogshushållningssättet, hvilket ock redan blifvit infördt samt, hvad Hunne- och Halleberg beträffar, under flera års tid tillämpadt, hvarvid de traktevis ordnade årshygena lemnat följande brutto afkastning genom försälda skogseffekter:

1837 och 1838	4,912 R:dr
1838 och 1839 års vinter	2,845 —

1839 och 1840 års vinter . . . , . .	3,421 R:dr
1840 och 1841 års d:o	5,109 —
1841 och 1842 års d:o	5,622 —

Anspråken på enskild egande rätt till de begge ännu odisponerade krono-allmänningarne, Kuhleskog och Weden, hafva blifvit slutligen ogillade genom Högsta Domstolens domar af den 21 December 1840 och 20 Juli 1842, hvarest särskildt föreskrifne åtgärder äro vidtagne för reglering af dessa allmänningar, hvilka förmodligen framdeles, äfvensom en odisponerad, inom Bjerke härad belägen, del af förra allmanningen Risveden, komma att med vissa vilkor öfverlåtas åt de menigheter, som af ålder fått begagna dem till skogsfångst och mulbete.

I allmänhet är hushållningen med enskildas skogar hvarken sparsam eller annars väl värdad. — Ett ofta omätligt och merendels föga nyttigt svedjande, stark kolning och mindre noggrannhet vid förefallande hyggen bidraga synnerligast till deras förminskning. Skogsrodjning sker sällan och än mindre återplantering efter fälld skog, i synnerhet uti skogstrakter, som innehafvas af allmogen; och torde mycken svårighet möta innan sådan eller annan tjenlig hushållning kan varda införd äfven å de allmanningsskogar, som för slikt ändamål blifvit i senare tid öfverlemnade åt vissa intressenter till gemensam värd för gemensamt behof. Man bör dock väl hoppas, att det förbättrade hushållningssättet å Kronans behållne parker skall efter hand, i förening med tilltagande efterfrågan och dyrhet på skogseffekter, fästa enskilde skogsegares, äfven bland allmogen, uppmärksamhet på fördelen och nödvändigheten af en omsorgsfullare hushållning med skogen och sättet att den införa. — Sedan Eders Kongl. Majt genom Nådigt Bref af den 23 Februari 1842 täckts särskildt anbefalla Dess Befallningshafvande, att sjelf eller genom Hushållnings-Sällskapet söka befrämja en bättre hushållning med enskildes skogar, hafva väl åtskilliga förberedande åtgärder med afseende härpå blifvit vidtagne; men dessa tillhöra en senare tid, än denna underdåniga berättelse omfattar, och redogörelsen för deras utveckling och verkan måste således uppskjutas till nästafgifvande femårsberättelse.

Att under de förhållanden, som här ofvan blifvit anmärkta, skogarne äfven under nu ifrågavarande qvinquennium varit i aftagande, kan nästan

ej betvillas, enär detta factum dessutom synes antydt af andra omständigheter. I allmänhet äro de likväl ännu fullt tillräcklige för Länets behof och kunna från några orter fortfarande lemna tillgång på skogseffekter till betydligt afsalu, så framt ett bättre skogshushållningssätt skulle vinna inträde och af enskilde skogsägare med förtroende omfattas, hvilket dock ej torde kunna ske hvarken lätt eller snart i ett Län, der skogarne hufvudsakligen tillhöra allmogen. Ett nyttigt skogsbesparingsämne, nemligen brännorf, är att tillgå på många trakter inom Länets; men hittills begagnas detta endast till någon liten del på Södra Dahlsland samt något mera i vissa härader af Westergöthland, hvilka orter, såsom delvis utgörande slättland, redan antingen lida skogsbrist eller måste afhemta deras behof af ved och virke från aflägsna ställen.

I byggnadssättet hafva förändringar, som verkat till skogsbesparing, icke blifvit i allmänhet vidtagne, utan har tvertom allmogens tilltagande håg att bygga högre och rymligare boningshus, som på vissa orter bestå af tvåne våningar, snarare bidragit att öka skogsåtgången, äfvensom den måste hafva blifvit ökad i och för årligen tillkomna nya bostäder. Nästan alla hus på landsbygden och de flesta i städerna byggas för öfrigt ännu vanligen af träd; dock har en början blifvit gjord med andra byggnadsämners användande, nemligen sten, brändt och obrändt tegel samt kalkbruk, i Borås och synnerligast i Wenersborg, hvilket byggnadssätt vunnit efterföljd på ett eller annat ställe å landet och torde ytterligare sprida sig derstädes, sedan det blifvit medgifvet, att soldattorp och äfven byggnader å militiæ-boställen få af slika skogsbesparande materialier uppföras. Stängseln verkställes ännu i allmänhet på skogens bekostnad; dock har bruket af stenmur omkring egorne, äfvensom något af jordvallar, i senare tider tilltagit och jemväl bland allmogen vunnit efterföljare. Någon ingripande reform i dessa afseenden läter icke kunna förväntas, innan bristen på skogseffekter blifvit så tryckande, att den dertill tvingar.

d) *Bergsrörelse.* Större och rikhaltiga jernmalmsgrufvor finnas icke inom Elfsborgs Län; men på Dahlsland fortfara Billingsforss Bruksegare att för masugnen derstädes begagna malmyndigheterne i kringliggande orter, hvilka dock icke äro tjenliga för tackjernsblåsning utan tillsatts af annan bättre malm. — Vid denna, den enda masugn i Länets, har blifvit tillverkad:

	Tackjern.	Gjutgods.
År 1837 . . . ; . .	771 Skepp.	— —
1838	1,698 —	— —
1839	1,350 —	— —
1840	2,282 —	700 skepp.
1841	2,604 —	390 —

Af till Bergsrörelsen hörande handteringar äro stångjerns- och manufaktur-smiden samt stålbränning hufvudsakligen de, som jemnt och med allvar bedrifvas, hvilket sker vid tolf stycken Bruk med 24 stångjernshammrar och åtta till en del samma Bruk med 8 ämnesshamrar samt vid ett af bruken i 2 stålugnar. Efter de underrättelser, som möjligen stått att erhålla, kan tillverkningsvärdet vid samtliga dessa Verk, inberäknadt rudimaterien, antagas, på grunder som bifogade kalkyl närmare utvisar, till omkring 280,000 Rdr per medium årligen.

Två kopparhammare inom Länets förädla årligen i medeltal 180 skeppund köpekoppar. Tillverkningsvärdet kan ej med visshet här beräknas; men kalkylationsvis efter 150 Rdr skeppundet uppkommer för det hela, råkopparn inberäknad, 27,300 Rdr.

Till Bergsrörelsen kan för öfrigt räknas: ett Tålgstensbrott uti Wedbo härad, hvarst till afsalu förfärdigas grafstenar, milstolpar och vägvisare samt grytor och andre kärl; flera skifferbrott inom Nordahls härad, dervid takskiffer tillverkas jemväl till afsalu utom orten. Qvarnstensbrott inom Nordahls och Gäsneds härad, derifrån orternes allmoges upphugger qvarnstenar för husbehof och jemväl till afyttring åt andra orter; kalkugnar, deraf inom Wäne härad vid foten af Hunne- och Halleberg finnas ellofva stycken med rik tillgång på kalksten, och hvilka vanligen för året tillverka och afsätta minst 1000 tunnor kalk hvardera, hvarförutan åtskilliga mindre kalkstensbrott finnas på andra spridda ställen inom Länets och begagnas till kalkbränning för egarnes eller grannars husbehof. Gulockersslammeriet vid Semsholms säteri i Gäsneds härad har, i anseende till täta ombyten af egare, icke varit bedrifvet under detta qvinqvennium. Värdet af tillverkningarne vid samtliga de öfriga verken kan icke ens approximativt med någon säkerhet beräknas.

e) *Fabriker, Bruk, Verk* och öfrige Näringar på landet, hvilka icke höra till Bergsrörelsen.

Sågverk och Sågar. Större inrättningar för virkessågning, eller egentliga sågverk finnas i synnerhet på Dahlsland och vid Götha elf, hvaraf de vid Upperud och Trollhättan äro och de vid Lilla Edet, som nyligen blifvit genom vådeld ödelagde, varit i särdeles fullkomligt skick. För öfrigt saknar icke någon del af Länet mindre salu- och lego-sågar; så att sågarnes antal i det hela, alla husbehofssågar oberäknade, uppgår till 202, som drifvits med öfver 300 arbetare och vid hvilka 55 å 60,000 tolfter plankor, bräder och bakar årligen försägas. Värdet af denna tillverkning kan i medeltal antagas till ungefärligen 150,000 R:dr om året. Sågverken på Dahlsland äro grundade på stockfångst från egne skogstrakter eller från skogarne i öfre delen af landet; men de vid Götha elf belägna sågverk, alla grundade på köpetimmer, förses dermed från andra orter och egentligen från Wernikland. Till så vidt export äsyftats, har sågverksrörelsen under detta qvinqvenium bedrifvits med någorlunda fördel vissa år och ringa fördel andra år. De med beräkning på orternes behof eller på afsättning inrikes anlagde mindre salu- och lego-sågarne hafva åter bedrifvits med mera jemhet i rörelsen.

Skeppsvarf äro inrättade vid Trollhättan och Gamla Lödese för fartygs och båtars nybyggande eller reparation. Det på förstnämnda ställe belägna är försedt med dockbyggnad vid kanalen. Begge skeppsvarfven sysslosätta under vår- och sommarmånaderne tillhopa 40 å 50 arbetare; varande varfsegarnes inkomster dervid uppgifue till 6 å 7,000 R:dr årligen.

Tegelbruk. Af sådana finnas inom Länet 27 stycken, dervid omkring 100 arbetare blifvit sysslosatte under vanliga arbetstiden; och utgjorde tillverkningarnes sammanräknade värde under detta qvinqvenium 15 å 16,000 R:dr om året.

Pappersbruk. Tre sådana finnas, hvilka varit i gång med tillhopa 12 arbetare och hafva tillverkat papper för omkring 5,000 R:dr årligen.

Glasbruket vid Limmared i Kinds härad har hållits i jemn gång med omkring 30 arbetare, och tillverkningen af glasvaror derstädes utgjort i värde ungefärligen 20,000 R:dr om året.

Lerkürils- och Kakelugns-Fabriker. Tre sådane med 6 à 7 arbetare hafva tillverkat varor för 7 à 800 R:dr om året.

Mekaniska Bomulls-Spinnerier finnas vid Kullen och Nääs i Wedtle härad samt Sjuntorp i Flundre härad, på hvilka ställen 320 à 330 personer, mest barn, till arbete begagnas. Hela tillverkningsvärdet vid dessa trenne verk, af hvilka det vid Nääs är betydligast, kan uppskattas till 250 à 280,000 R:dr årligen, rudimaterien inberäknad. Dessutom har tillståndsbref blifvit utfärdadt för anläggande af Mekaniskt Bomullsspinneri vid Öjebroqvarn å Trollhättan; men detta har ännu icke kommit i gång.

Mekaniskt Konstväfveri, med tillhörande dressningsmaskiner, blekeri och appreterverk, vid Rydboholm i Marks härad, hvarvid 100, 120 och senast 130 arbetare varit sysslosatte. Denna dyrbara inrättning har från och med år 1836 varit i verksamhet med årlig tillökning i väfstolars samt öfrige nödiga maskiners antal, såsom följd hvaraf väfnadstillverkningen äfven blifvit årligen ökad. Sådant oakadt kan fabriken icke uppfylla alla varu-requisitioner; hvadan egarne låtit uppföra nya byggnader för fabriksrörelsens utvidgande. Tillverkningarna, som under detta qvinqvennium bestått af kambrick, shirting och kypert, hafva uppgått dels i början till 4 à 500,000 och dels sedermera till 6 à 700,000 alnar årligen, med ungefärligt tillverkningsvärde af 100, 120, 140 till 170,000 R:dr hvarje år.

Klädes-Fabrik vid Nääs vid Wedtle härad, anlaggd med tillämpning af nyare tiders förbättringar, har detta qvinqvennium kommit i gång och tillverkat kläden för omkring 32,000 R:dr årligen.

Färgerier finnas, jemte fabriksanläggningarna, vid Kullen, Nääs och Sjuntorp samt dessutom vid Ljungsarp och Sexdrega i Kinds härad, äfvensom på några andra ställen, fastän der af mindre betydighet.

Blekerier för blekning på Engelskt sätt äro äfven särskildt inrättade samt drifvas vid Kullen och Nääs.

Valkar och Vadmalstampar. Sådana finnas 32 stycken, af hvilka några större i Marks härad årligen stampa omkring 200,000 alnar vadmal. De öfrige, spridda öfverallt i Länet, äro mindre betydliga.

Garfverier finnas på Landsbygden 13 stycken, hvaraf ett för läder-

beredning på Engelska sättet. — Öfrige mindre garfverier och skinnberednings-anstalter äro att räkna bland allmogens binäringar.

Kattstensstampen vid Trollhättan har under senare åren icke drivits, utan är numera alldeles nedlagd.

Cement-Verk för beredande af murbruk till arbete under vattnet, med flere, har nyligen blifvit anlagdt vid Vargön i Wäne härad.

Pottaske-Calcinerings-Verk. Sex sådana i Kinds härad tillverka årligen 5 à 600 skeppund pottaska, hvilken finner god afsättning.

Vid *Oljeslageriet* å Säteriet Strömsberg i Tössbo härad har tillverkats olja för 17 à 1800 R:dr årligen.

Om *Mjöl qvarnarnes* antal och stenparen dervid upplyser statistiska tabellen. De invid Götha elf belägne och en del andra qvarnar, som hafva oafbruten vattentillgång alla årstider, äro i synnerhet indrägtiga; och mjölqvarnarnes afkastning i det hela måste så mycket heldre vara i stigande och ganska betydlig, som sädeskonsumtionen årligen ökats i bredd med en tilltagande befolkning; men att approximativt bestämma qvarnafkastningens totalbelopp låter sig ej göra med grund af tillgänglige upplysningar i ämnet.

f) *Binäringar*. *Jagt* idkas vanligen mera till nöje och tidsfördrif, än såsom binäring; dock kan den någon gång, i synnerhet hvad beträffar rofdjursjagten, lemna bidrag till idkarens försörjning.

Fiske till husbehof gagnas i alla delar af Länets, hvarest sjöar och vattendrag lemna tillfälle dertill. Mera betydligt och äfven till afsalu idkas fisket i Wenern och Götha elf, der äfven lax fångas.

Biskötseln idkas mer eller mindre i nästan alla delar af Länets, förnämligast söderut, dock icke heller utan framgång på Dahlsland. Partier af vax kunna således årligen försäljas utom Länets till Stockholm och Göteborg.

Tjuru- och Bäckbränning bedrifves i smått på några ställen å Dahlsland och annorstädes, hvarest tjäruvirke efter nedfälld skog finnes; dock sådant endast till husbehof och afsalu åt grannar.

Kolning för jernbruken, der sådana finnas, och i öfrigt för afsalu i städerna utgör en för allmogen vigtig binäring, synnerligen på öfra Dahlsland.

Körslor för jernbruks- och sågverksrörelsernes behof, samt forsling af köpmannagods emellan Götheborg och uppstäderna i vestra delen af riket kunna anses såsom binäring för invånarne i vissa trakter af Länet. Likaså flottning af timmer, sågstockar och virke för dem, som bebo stränderne af sjön Stora Lee och dermed förenade vattendrag samt af Wenern och Götha Elf.

Tillverkningen för hand af ylle-, linne- och bomullsväfnader antingen af hemspunnet eller inköpt garn är inom södra delen af Länet, förnämligast Marks, Kinds och Åhs härad, en högst vigtig näringsgren, deraf den talrika befolkningen uti dessa merendels sterila trakter i ganska hufvudsaklig mån hemtar medel för uppehälle och bestånd. Det tillverkningsbelopp härifrån, som årligen utom Länet afsättes genom gårdshandel uppgår till emellan $1\frac{1}{2}$ och 2 millioner alnar af alla slag, förutan band, strumpor, tröjor, vantar, täcken och ryor; och den afsättning utaf sålunda tillverkade ylle-, linne- och bomullsväfnader, som särskildt eger rum genom resehandlande från Borås och Ulricehamn samt genom personer i dessa städer eller på landsbyggden, hvilka dermed drifva handel i parti på andra inlänske städer och orter samt på Norrige, är än mera betydlig, uppgående vauligen till dubbelt eller emellan 3 och 4 millioner alnar, oberäknadt hvad på begge dessa sätt föryttras af i Halland tillverkade väfnadsartiklar. Efter approximatif beräkning kan förläggares och tillverkares vinst af ifrågavarande väfnadsindustri uti Länet anses utgöra i medeltal 400,000 à 450,000 R:dr om året; och förtjenar härvid anmärkas, att, oaktadt tillverkningsbeloppet vid Rydboholms konstväfverifabrik årligen blifvit ökad, synes sådant under nu ifrågavarande qvinqvennum icke hafva menligt inverkat på husväfnadsslöjden, hvilken tvertom finnes hafva samtidigt varit i tilltagande jemte afsättningen på tillverkningarne, och detta i synnerhet sedan 1838.

För öfrigt tillverkas husväfnader af ull, lin och bomull inom alla delar af Länet, oberäknadt den södra, något deraf äfven till försäljning åt städernas invånare, men i allmänhet för eget husbehof; och synes händighet i väfnadsyrket alltmer utbreda sig.

Läderberedning, oafsedt den som sker vid anlaggda ordentliga garfve-

rier, utgör på några orter inom Länet en allmogens binäring. Den sträcker sig dock egentligen till grannars och närboendes betjenande.

Trädarbeten, bestående af laggkäril, trädskor, träd tallricar, såll, askar, korgar, väfskedar och mera dylikt förfärdigas af allmogen på åtskilliga orter inom Kinds, Wedens och Bollebyggs härad i synnerhet och föras till af-salu jemväl utom Länet; dock kan förtjensten af denna binäring i det hela icke vara särdeles betydlig.

Lie- och skärsmide samt tillverkning af linhäcklor, kardor, skrubbor, nålar, hakringar och mera sådant småkram drifves såsom bihandling af allmogen i några trakter af Kinds härad, både för Länets behof och till afyttring utom Länet.

Timmermans- och murarchandtverket utöfvas såsom binäring af allmogen i Ahle och Bjerke härad samt delar af Kullings och Wäne härad, äfvensom timmermanshandtverket uti ett par socknar på Dahlsland närmast Wernuländska gränsen. För detta ändamål ske årligen tidtals utvandringar till mer och mindre aflägsna orter utom Länet, derifrån besparade arbetslöner återbringas till ett ej obetydligt belopp hvarje år. Dessutom finnas i Wedens härad flera hemmansbrukare, som äro så kunnige mur- och byggmästare, att de entreprenera om kyrkors samt andra större byggnaders uppförande och inredande.

Sjöfart. Seglationen på Wenern och Götha Elf, till så vidt den har till föremål jern- och trädvarors transporterande från Wernland och Dahlsland med flera orter till Götheborg samt återtransport af stapelstadsvaror, lemna någon biförtjenst äfven åt den allmoge, som bebor sjö- och elfstränderne; och i öfrigt förser Wädde, Ahle och Fludre härad staden Götheborg årligen med något sjöfolk, deraf en inkomst, fastän ringa, således jemväl torde tillskyndas hemorten genom sjöfolkets besparade månadsbyror.

Handel. Till så vidt frågan härom rör landsbyggden, drifves i allmänhet handel med spannemål, brännvin, kreatur och andra ladugårds-alster samt skogseffekter med mera af landets produktion och tillverkning, som afsättes i angränsande städer och på marknader inom eller utom Länet och från Dahlsland äfven till Norrige merendels af producenterne eller tillverkarne sjelfve; likväl kan denne genom Kongl. Kungörelsen den 31 Augusti 1815

för landtmannen tillåtna handel eller försäljning icke komma i beräkning såsom särskild näringsgren, hvilket den till sin natur ej heller är. Men dessutom finnas inom de fleste orter på landet, der läge och andra omständigheter gynna slik handel i stort, en eller flera personer, som sig härmed befatta och äfven derföre taxeras till bevilning, utan att de till handelns utöfvande sökt eller erhållit tillståndsbref, hvilket de ej heller torde behöfva, så länge deras handelsrörelse inskränker sig inom de genom ofvanåberopade Kongl. författning utstakade gränser; dock är troligt att dessa gränser stundom öfverskridas, när en Orts allägsenhet från stad och deraf uppkommande behof för ortens invånare att söka förse sig med köpmannavaror från andra håll, gifva anledning till smyghandels etablerande. Inom Flundre härad äro annars vid Lilla Edet tvänne kontingenthandlande bosatte, på grund af särskilda tillståndsbref.

Den så kallade gårdfarihandeln, till utöfvande hvaraf allmogen i sju härader af Westergöthland af ålder haft rättighet, utgör ännu, oaktadt rörelsens synbara aftagande under de begge sista qvinqvennierna, en verklig och för distriktet ganska vigtig binäring. — För närvarande begagnas samma rättighet nästan endast af Kinds, Redvägs och Åhs häraders hemmansbrukande allmoge, som till ett antal af något öfver 400 personer tvänne gånger om året, på bestämda tider, utvandra till alla delar af Riket och till Norrige, för att afyttra gårdfarihandels-distriktets betydliga slöjdetillverkningar, hufvudsakligen bestående i väfnader af alla inhemska slag. Utöfningen af ifrågavarande handelsfrihet, som ej saknar likartade exempel inom andra Län, fastän der ej grundade på särskilda privilegier, är, i anseende till de sju häraderne svaga och inskränkta samt för folkstockens underhållande o- tillräckliga jordbruk, ett nödvändigt vilkor för allmogens bestånd och derjente ett verksamt medel till det välstånd, som ofta visar sig både inom de orter, hvilkas invånare begagna gårdfarihandelsrättigheten, och ibland de orters invånare, som nu mera lemna denna rättighet obegagnad, sysselsättande sig hemma med tillverkning af väfnader och förfärdigande af andra föremål för gårdfarihandeln; och gäller detta senare i synnerhet om det stora och folkrika Marks härad, hvarrest hufvuddelen af väfnaderne tillverkas med mycken flit och en skicklighet, som förtjenar all uppmuntran. Gårdfarihandeln i och för sig sjelf, fastän underkastad äfventyr och förluster, inbringar visserligen ännu, oberäknadt den vinst förläggare och tillverkare åtnjuta, en ungefärlig inkomst af 60 å 70,000 R:dr om året.

Handt-

Handtverkerier på landet. Enligt för sista året af detta qvinqvennium eller 1841 till Kongl. Commerce-Collegium ingången berättelse, funnos samma år på landsbygden 480 skraddare, skomakare, snickare, smeder, murare och glasmästare; hvarförutan 40 personer der arbetade på egen hand i andra handtverksyrken; och begagnades af alla dessa tillhopa 331 lärlingar.

Undantagande för de betydligare binäringarne inom södra delen af Länet, nemligen husväfnadsslöjden och gårdfarihandeln, har det icke varit möjligt att med någon sannolikhet utröna den ungefärliga inkomst, alla öfriga kunnat årligen lemna, emedan uppgifter härom i allmänhet saknas och svårigen stå att erhålla. Binäringarnes förhållande jemförelsevis emot förra qvinqvennium låter icke heller bestämma sig vidare, än hvad beträffar Väfnads-industrien, som synbart tilltagit, och gårdfarihandeln, som sedan 1834, då den genom de af cholera-sjukdomen uppkomna hinder betydligt inskränktes, förblifvit nästan oförändrad eller snarare varit i aftagande; hvar emot partihandeln med väfnadsartiklar i ännu större mån ökats.

I afseende på land- och vatten-kommunikationerne, till hvilkas utvidgande och förbättrande flera kostsamma arbeten blifvit under detta qvinqvennium verkställda, anmärkes här: anläggningen af en ny väg emellan Nordahls och Wedbo härader öfver Högsbyfjället genom Brukspatronen, Baron S:t Cyrs försorg och hufvudsakligen på bekostnad af Upperrads bruksbolag; en af Brukspatron C. F. Wærn på egen bekostnad utförd ny väganläggning från Ödsköldsmoar till hemmanet Tingvall af ungefärligen $\frac{1}{2}$ mils längd, samt ett annat af Wedbo häradsboer anlagdt nytt $\frac{1}{4}$ mils vägstycke, som förbinder landsvägen vid Sandåker i Eds socken med den öfver Töftedahls-fjället, vid Sandklef; omläggning af den särdeles backiga landsvägen vid Rådanefors bruk, företagen och utförd af Wahlbo härads invånare; omläggning af landsvägen emellan staden Borås och Borgstena gästgifvaregård, för undvikande af der förut befintliga svåra backar, hvilket vägarbete blifvit utfördt af enskildt bolag, med rättighet att uppbära vägtull; omläggning, i lika ändamål, utaf åtskilliga delar af landsvägen emellan Borås och Alingsås samt anstalter för utförande af det hela, på bekostnad af Kullings, Wedens och Bollebygds häraders invånare, med vissa understöd af allmänna medel. Vidare: de till utvidgande och ombyggnad af Trollhätte kanal och slussverk genom därför organiserade nya bolaget företagna stora arbeten, som redan för det mesta fullbordade emellan Wenersborg och Trollhättan samt lära blifva öfverallt färdiga inom 2 à 3 år härefter; hvarförutan Lennartsfors's bruksegare och brukspa-

tron M. Sahlin, på gemensam bekostnad, men isynnerhet genom den sednarens onsg, dels omlagt gammal och anlagt ny väg från de öfra sjöarne till Christinedahls nya bruk vid sjön Erren, dels, för öppnande af båtfart från denna sjö, anlagt ett slussverk af träd invid den närgränsande sjön Ånimmen, derifrån farten kan fortsättas till Upperuds vattnet och Wenern.

Med anledning häraf kan det förtjena uppmärksamhet, att alla de väg-anläggningar och vägförbättringar af stort omfång, som under de 10 till 12 sistförflutna åren äro verkställda på Dahlsland, blifvit helt och hållet utförda antingen med gemensam hand af ortens invånare eller på bekostnad af enskilde ståndspersoner i orten, utan allmänt understöd annorledes än att staten någon gång bekostat inköpet af vägsträckningarne föreliggande odalegor. Sedan vid förra Riksdagen extra anslag skett för åstadkommande af nödiga vägförbättringar inom Riket, hafva åtskilliga undersökningar blifvit hållne för att bereda äfven åt Elfsborgs Län någon andel af detta understöd; men dessa hafva ännu icke ledt till något resultat; och det är fara värdt att, om Länet skulle härvid alldeles förbises, kan anslaget tillvaro komma att mera hämma än befördra dermed afsedda ändamålet.

§. 4.

Politisk Författning.

a) **Kammarverk.** Häraf lemna statistiska tabellen en allmän öfversigt. Under åren 1837 till och med 1841 har icke något hemman förfallit i ödesmål, ej heller har något krononybygge blifvit upptaget; men åtta under förra åren å allmänningstrakter anlagde nya hemmansdelar och lägenheter hafva under tiden blifvit skattlagde och tillhopa satte till $\frac{5}{8}$:dels mantal; hvaremot ett hemman är vordet förmedladt från $\frac{1}{4}$:dels till $\frac{1}{8}$:dels mantal. Nya vattenmjölqvarnar med 38 par och gamla med 28 tillökade par qvarnstenar samt 15 sågqvarnar äro till anläggning och inrättande beviljade; Och hafva 52 förut anlagde nya eller med ökade stenpar försedda gamla qvarnar blifvit skattlagde för 52 grofmälds och 11 siktmälds stenpar.

Med hemmansklyfning har fortfarits på en del orter; men i allmänhet synes hemmansklyfningarne blifva sparsammare än förut, hvarjemte redan utklufne små hemmanslotter oftare åter sammanslås. — Många jordlägenheter hafva väl fortfarande blifvit genom förpantning eller annorledes upplåtna från skattlagde hemman till längre nyttjande eller everldelig besittning. Men äfven härutinnan visar sig dock mera återhållsamhet än förr. Anläggningen af jordtorp, dagsverkskyldige under hemmanen, synes deremot vara i tilltagande, utan tvifvel till båtnad för hemmansegarens jordbruk. — Ego-skiften och i följd deraf utflyttningar från byalag hafva under detta qvinnium fortgått i ungefärligen lika mån som tillföre; uppgående antalet af de förrättningar, Länets landtmätare under tiden afslutat, till 770 laga skiften och 687 andra delningsmål. Hemmansbruket sköttes år 1841 af 16,023 possessionater, boställs-innehafvare och andra sjelfegande eller sjelfständiga jordbrukare samt af 4,024 arrendatorer och hälftenbrukare; hvarförutan 12,547 förpantnings- och fördelsinnehafvare samt torpare och soldater innehade och häfdade mindre jordlotter utan hemmantal; så att, oberoändt stadsjorden, de jordbrukandes antal i Länet då utgjorde 32,594. Om bostäderna för dessa helt enkelt antagas svara till antalet häremot, samt särskildt befintliga qvarnstugor, handverkare-boningar, backstugor och inhusestorp tilläggas, torde summan af alla bostäder på landsbygden uppgå till åtminstone 38,000.

Postgårdarne i Länet äro 40, svarande emot 34 hela hemmantal, hvarförutan flera i sednare tider inrättade bref- och paket-poster fortskaffas genom antagne extra postförare. Gästgifvaregårdarnes antal uppgår på landet till 90, som tillhoppa motsvara 51 $\frac{7}{8}$ i hemmantal. Länets fem städer hafva dessutom hvar sin gästgifvaregård, underhållen af staden. Diligens-holaget fortfar att befordra resande och varor på den landsväg, som genomlöper Länet emellan Stockholm och Götheborg.

Strömrrensningar till förekommande af vattenöfversvämning å odlade eller odlingsbara marker hafva blifvit på flere orter verkställda med särdeles framgång och nytta, synnerligen uti Kullings och Gäseneds härader, der ordentliga strömrrensningsslag af orternas invånare blifvit inrättade och försedda med af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställda reglementariska stadganden.

b) *Statsbidrag.* Deras värdes-belopp å hvarje beskattnings- och pre-

stations-titel utvisas i allmänhet af statistiska tabellerna, särskildt för hvar slags hemman och för hvarje näring. Till upplysning om vissa förhållanden, som härmed ega sammanhang, får dessutom i underdanighet anmärkas följande:

Efter roteringsindelningen uppställer och underhåller Elfsborgs Län till Rikets försvar:

af Westgötha regemente, som är indeladt till cavalleri men afsutit på 30 år	208	man
Elfsborgs infanteri-regemente	1,191	—
Westgötha Dahls dito, 6 kompanier	900	—
Båtsmanshållet 87	}	147 —
jemte städernas contigent 60		
Den år 1826 tillkomne ordinarie roteringen för dittills oroterade hemman svarar emot	5	—
och extra roteringen, efter skedd jemkning i detta roteringsbesvär	155	—

Hela kostnaden för rustning och rotering utgör, enligt statistiska tabellen för landet, hvilken är grundad på de från hvarje fögderi särskildt gjorde och sins emellan, i följd af olika förhållanden, skiljaktiga beräkningarne, 114,810³/₄ R:dr, hvartill kommer vacance-afgiften i fredstid för städernas båtsmansnummer 3,707 R:dr 6 sk. 1 rst. eller tillsammans 118,517 R:dr 42 sk. 1 rst. Roterings-prestationen, som nu mera, efter allmännaste förhållandet, beräknas och bestämmes till visst värde årligen vid markegångs-sättningarne, har sålunda år 1841 ansetts motsvara för hvarje soldat-rote vid Elfsborgs och Westgötha-Dahls regementen, vanligen bestående af 1¹/₂ mantal, äfvensom för Westgötha regementes hvarje rusthållsnummer, 38 R:dr samt likaledes för ett helt hemman tillhörande båtsmansroteringen 10 R:dr Banko.

Sammanlagda beloppet af alla i Länet belägne rusthållsstammars och augmenters för rustningen anslagne räntor utgör, efter medeltalet af 1837 med 1841 års markegångar, 97,800 R:dr 3 sk. 7 rst. Banko.

Den kostnad, Länet får vidkännas i och för Beväringskyldigheten, har hittills icke varit och är icke heller nu upptagen uti statistiske tabellerne. Men här torde böra upplysas, att samma kostnad, som utan tvifvel är att räkna bland statsbidragen, lärer kunna approximativt beräknas till värdet af 2 dagsverken per man i och för Beväringsmönstringarne: således, under åren 1837 med 1841, för medeltalet 3,376 man à 18 sk. om dagen 2,532.

samt halfva värdet af 16 dagsverken per man i och för den approberade styrkans öfningsmöten; följakteligen för 1,541 man à 9 sk. dagsverket 4,623.

eller tillhopa årligen . . . 7,155 R:dr.

Clereciets aflöning ingår endast till så vidt i statistiske tabellerne, som den af skattdragande hemman, inrättningar, näringar och personer särskildt och årligen utbetalas. I sådan del rättar den sig merendels efter tiondesättning och gamla eller nyare öfverenskommelser, som dels äro af Kongl. Majt stadfästade för viss tid eller ock i allmänhet endast gälla för den lönade prestmannens tjenstetid. Utgiften härtill, inberäknad kyrkobetjeningens aflöning, är för ena orten så olik emot den andra, att hvarje från det hela dragen slutsats om samma utgifts belopp på hemmantal eller annorledes skulle blifva förvillande. Detta onus är dock ganska säkert på landsbygden ett bland de betydligaste, då beloppet deraf kanske uppgår till 15, 20, 25 och ända till 30 R:dr Banko på heft mantal om året, oberäknadt de så kallade jura stolæ. I städerne deremot äro invånarnes afgifter till *Clereciet* jemförelsevis mindre och således vanligen föga betungande.

Med afscende på fattigförsörjningskostnaden anmärkes, att den i allmänhet är för lågt upptagen uti statistiske tabellerne, som för landet grundats endast på de uppgifter, Kronofogdarne kunnat förskaffa sig och hvilkas ofullständighet blifvit bevisad genom de, i följd af Kongl. Cirenlairebrevet den 5:te Maj 1837, från fattigvårds-styrelserne direkte infordrade uppgifter och beräkningar öfver fattigvårdsanstalterne och kostnaden därför under året 1836. Enligt sammandraget deröfver, som, jemte underdånig berättelse i ämnet, ingått till Ecclesiastik-Expeditionen, utgjorde samtliga understödstagarne inom Länet, bestående dels af värnlösa fattiga barn och ständiga äldre fattighjon, dels af tillfälligtvis behöfvande, 5,947 personer, eller ungefär-

ligen en trettiondefemtedel af då varande folkmängden, och sammanlagde fattigvårds- och underhållskostnaden 100,198 R:dr 46 sk. 6 rst., oberäknadt på de flesta ställen gifna allmosor till så kallade husfattige och kringvandrande tiggare. Af nämnde kostnadssumma kan likväl föga mer än hälften anses hafva utgått genom beskattning på församlingarne, emedan det öfriga synes hafva härflutit antingen från barnhus och andre inrättningar i egenkap af underhållsmedel, eller ock från räntorne af donerade lägenheter och kapitaler samt från fattigandelen af vissa sakören med mera.

Skjutsningsbesväret på landsbygden bestrides i fredstid med fyra hästar af hvarje derifrån icke lagligen befriadt helt hemman; men då reserv- och fångskjutsen nu mera kan anses ersatt med den lega, som för skjutsningen erhålles, har endast kronoskjutsen jemte hållskjutsen, på de få ställen denne sednare ännu utgöres, blifvit såsom onera upptagne. I öfrigt är hållskjutsen i allmänhet inom Länet afskaffad, utan att deraf förmärkts någon särdeles olägenhet för resande, helst som reserv-skjutslagen och andre invid landsvägarne boende hemmansbrukare täfla om den resandes fortskaffande samt reservlagen dessutom på många ställen äro indelade uti inre och yttre tourer, deraf den inre fortskaffar resande utan förbud och den yttre, från gästgifvargårdarne mera aflägsse, resande som begagna förbud.

För väghållningen på landet erfordras årligen från och med fyra till och med sexton öke-dagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till lokalen, samt något mera vid tillfällige större skador å vägarne; och genom dessa dagsverken, beräknade efter ett medeltal af markegångspriserne med tillägg af brobyggnadskostnaden, har uppkommit den summa tabellen innehåller för detta onus, och hvilken, fördelad lika på förmedlade hemmantal, svarar emot 11 R:dr eller något deröfver på helt mantal årligen. — Egentligen är dock väghållningsbesväret, när vägarne jemnt och försvarligt underhållas, icke betungande i förhållande till hvad ziffran sålunda derom utvisar, emedan bidraget dertill för det mesta utgår in natura eller genom arbete på sådane mellantider af året, då hemmansbrukaren och hans dragare äro mindre upptagne af andra göromål och körslor; men det är sannolikt att väghållningsbesväret blifvit drygare eller erfordrat flera dagsverken, sedan väglagningstiden och vägsynerne förflyttades in på sommaren, och likväl förenar sig dermed den allmänna olägenhet, att vägarne nu äro ojemna och tunga för trafiken under sommarmånaderne, då de annars borde och

kunde vara goda. — Nämnde olägenhet torde dock motvägas af den omständigheten, att väglagnings verkställande sommartiden anses falla sig bekvämligast för de väghållningsskyldige i allmänhet och fördelaktigare i det fall, att den inträffar på en tid då jordbruksarbetet lemnar mera ledighet dertill, än vår och höst, i synnerhet när missgynnande väderlek för brukning och skörd försvårar detta sednare angelägna arbete.

Hvad tabellerna upptaga under rubriken: Diverse afgifter, onera och allmänna besvär, utgår på landsbygden för kyrko-, prestegårds- och tingshusbyggnad, inqvartering, skallgång och andra jagstanstalter, tingsgästning och häradstjenares aflöning, kurhusmedel, barnmorskeaflöning, djeknepenningar, kollekt- och stamboksmedel och riksdagsmannaarfvode, samt i städerna för kyrko-, skole-, rådhus- och andra publike byggnader, brandredskaps underhållande, magistraters och stadsbetjentes aflöning, inqvartering, kurhusmedel, djeknepenningar, kollekt- och stamboksmedel och riksdagsmannaarfvode, med flera tillfällige kommunalutgifter. Beloppet af samtelige desse afgifter, både i det hela och för hvarje del särskildt, är allt för olika orter och städer emellan, att kunna sammanföras och beräknas till något visst å hvarje hemman, bruk, inrättning, näring eller person med den tillförlitlighet i kalkylen, som för ändamålet skulle erfordras.

I fråga om statsbidragens verkan på näringarne genom den tyngd de direkte medföra, finnes icke anledning att nu, mera än förr, anse ständiga räntorne tryckande i och för sig sjelfva, ej heller någon viss näring framför den andra utaf dessa räntor belastad. Hvad jordbruksnäringen särskildt angår, borde det väl snarare vara tvertom, sedan, genom hemmanens fortgående klyfning i sednare tider, hemmansskatten blifvit för hvarje jordbrukare betydligt mindre än fordom, då hemmanen vanligen innehades hela eller klufna i halfva och fjerdedelar och nyodlingar sällan egde rum, emedan odaljorden ansågs vara för brukaren tillräcklig. Deremot kan icke nekas, att ju jordeboks- och hemmantalsräntan samt jemte den alla efter hemmantal utgående onera träffat och träffa hemmanen olika, i förhållande till de mer och mindre lindriga eller stränga grunder, som vid skattläggningen varit gällande och vunnit tillämpning, samt förnämligast i följd af den större eller mindre förändring, hemmanen under tiden genom odling, bättre eller sämre häfd och brukning, mistning af skog och fiske eller på annat sätt undergått, allt likväl olikheter, som endast vid ny refning och skattläggning skulle kun-

na jemmas; och dessutom måste man medgifva, att ständiga räntornes förvandlande till penningar, efter årligen fastställande markegångspris, medförer en osäkerhet i beräkningen af hemmanens utskylder, som vid missväxtår har för jordbrukaren menliga följder, synnerligen relativt till den förnämsta räntepersedeln: spannemål, och hvilken olägenhet måhända skulle afhjelpas genom för längre tid, till exempel 5 eller 10 år, gällande markegångssättningar. Det synes ock vara utan tvifvel, att en betydlig lättnad skulle ernås för skattdragande hemman, som äro indelade till aflöning för stater och corpsor, om dessa hemman kunde få utgöra sina ständige räntor till kronan direkte och aflöningarne utgå från kronans kassa, då likväl åtminstone härutinnan vunnas emellan alla hemman af lika natur; ty onekligen äro indelade skattehemman för närvarande mera betungade, synnerligen i afseende på afrads- och kronotiondespannemålen, än de skattehemman, hvilkas räntor förblifvit kronan behållne.

Öfriga Statsbidragen äro antingen tillkomna eller jemkade under sednare tider och passa således i de flesta fall närmare efter närvarande förhållanden, samt anses i allmänhet icke vara till hinder i någon näring genom den tyngd de direkte medföra, så länge de icke synbart inskränka näringsidkarens förmåga att, med utvidgande af sin verksamhet, öka näringen och förkofra sig i välstånd.

För den egentligen jordbrukande hemmansinnehafvaren skulle väl de skattebidrag synas vara minst betungande, som få utgöras i persedlar och med arbete: merendels föredrager dock äfven denne att utgöra sina skatter till Kronan eller räntetagaren med penningar, när sådant kan ske på skäliga vilkor; men samma anmärkning gäller icke om vissa prestationer, som åtfölja hemmansbruket och äro af beskaffenhet att nästan oundvikligen böra fullgöras in natura, nemligen med arbete, såsom väghållning och skjutsning med flere; och huru mycket tidens förändrade skick bidrager, i förening med tjenliga författningar, att förändra begreppet om tyngden af sådane prestationer, kan bäst slutas af förhållandet med gästgifveri-skjutsen, deraf endast hållskjutsningen nu, af bonden åtminstone, i allmänhet anses såsom betungande, under det han gerna begagnar reserv-skjutsnings-skyldigheten, för att åt sig inbringa någon kontant inkomst genom den i sakernas närvarande ställning tillräckliga skjutslegan. Krono-brefbäringen åter, som vanligen beräknas

räknas lika med skjutsnings-prestationen, är ett vida drygare onus, sedan all embets-brevväxling blifvit i sednare tider mångdubbelt ökad emot förr; och ehuru brefbäringsturen tidtals ombytes emellan de hemman inom hvarje ort, som äro så belägna, att de härvid kunna användas, och fastän den nogaste tillsyn eger rum emot krono-brefbäringens missbrukande, förspörjes likväl ofta klagan öfver det tryckande i brefbärings-skyldigheten; men detta är oskiljaktigt från sjelfva saken och kan således icke annorledes afhjelpas, än genom särskilde förmånens beviljande åt brefbäringshemman. Emellertid har inom ett eller annat härad öfverenskommelse träffats, att genom frivilliga sammanskott bereda någon lindring i brefbärings-besväret.

Såsom bihang, till upplysande af grunderne för persedlevärdets beräkning i tabellerne, medföljer slutligen vidfogade sammandrag öfver 1837 till och med 1841 årens markegångar.

c) *Politie*. Öfver lagarnes verkställighet samt ordningen och säkerheten uti Länet vakar Eders Kongl. Majts Befallningshafvande med oafbruten omsorg, dervid biträdd af underlydande tjenstemän och betjente, hvilkas antal synes vara snarare för litet, än för stort, och torde vid folkmängdens ytterligare tillväxt blifva otillräckligt. I afseende på allmänna polisen begagnar Eders Kongl. Majts Befallningshafvande ganska sällan, och endast vid högsta nödvändighet, rättigheten att utfärda nya stadganden och vitesförbud. Ordning och sedlighet inom församlingarne med hvad mera, som tillhör kyrko-disciplinen eller dermed står i ett närmare sammanhang, vårdas af kyrko-råden och församlingarne sjelfva, hvarvid de byordningar och andre öfverenskommelser, som för hvarje ort äro antagne, vinna tillämpning efter omständigheterna. Mängden af föreskrifter i dessa hänseenden ökas dessutom beständigt genom nya socknestämme-beslut; och det synes nästan som ville lättheten för församlingarne att på sådant sätt och för tillfället inom sig göra författningar uti ämnen, som ofta icke äro tillräckligen begränsade, i vissa fall urarta till en egen, mera nitfull än rättsenlig, lagstiftning.

I det hela innefattar detta slags lagstiftnings-arbete en oformlig massa af idéer och förslager, synbart framkomne mest genom intrycket af enskilda eller tillfälliga förhållanden; och beslutna, ehuru utmärkande nitälskan för

ordning och godt skick, förråda nog ofta en frånvarande bekantskap med allmän lag, likasom saknad beräkning på möjligheten att verkställas. Så hafva till exempel förekommit socknestämmobeslut: att icke någon hemmansägare skulle få antaga utsocknes brukare, torpare eller tjenstehjon öfver 40 år gamla, vid äfventyr att sjelf underhålla dem när de blifva fattighjon, för hvilket ansvar hemmanet skulle anses intecknad; att de, som olöfligen sälja brännvin, skola plikta mera än och ända till dubbelt emot hvad allmänna författningar för slik förbrytelse stadga; att icke någon fattig må gifvas mera än han kan förtära på stället, vid 1 R:dr vite; att ransakning efter tjugods må verkställas hvarest och af hvilken som helst, utan iakttagande af den ordning lag bjuder, med mycket mera dylikt, tillräckligen vittnande, att denna kommunal-lagstiftning hvarken stadnat inom behörige gränser, eller kan vara gagnelig såsom den nu utöfvas. Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har väl vid alla tillfällen, då sådana lagstridiga beslut kommit till dess kännedom, skyndat att undanröjda desamma; men emellertid har det icke kunnat annat än förvilla mängdens begrepp om lag och laglydnad, att ordningar vid socknestämmor föreskrifvas, som antingen icke äro rättsenlige eller icke kunna göras gällande.

Ordningsmänna-inrättningen, för omkring 20 år sedan tillkommen och nu mera antagen i Länets flesta delar, synes vara ämnad att utgöra det första stadium på municipalitets-banan och ordningsmännen bestämde att vara police-magtens medhjelpare, i hvilket afseende de äro berättigade att med sin uppmärksamhet intränga i samhällslifvets flera förhållanden samt äro i utöfningen af sin tjenst ställda under det skydd, lagen tillägger dem, som Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes bud och ärender föra, äfvensom medgifne handräckning af Kronobetjeningen. Befattningen såsom ordningsman uppdrages vauligen åt de bättre och förständigare ibland allmogen och anses innebära ett heders- eller förtroende-uppdrag, som någon gång ganska väl motsvaras; men ordningsmannaskapet kan dock icke hafva betydligt inflytande på samhällsskicket, så länge det saknar den stödjepunkt inom hvarje ort, en ordentlig municipal-styrelse skulle kunna. Kyrkoråden kunna väl i vissa fall fylla denna lucka, då till deras omvårdnad hör vidmagthållande af ordning och sedlighet inom församlingarne och de äfven, med Kyrkoherden till ordförande, utgöra ett slags domstolar, berättigade att med offentliga varningar och föreställningar samt äfven med åläggande af böter näpsa och bestraffa mindre förbrytelser mot kyrko-disciplinen och andre dermed ge-

menskap egande ordningar. Dessa myndigheter, som i allmänhet gjort sig aktade, synas därför uppfylla sitt föresatta ändamål; men deras verkningskrets är mycket begränsad och torde ej heller lämpligen kunna utvidgas till alla police-ärender inom församlingen, oberäknadt de ekonomiska, ehuru de å en del ställen hafva på sin lott sundhets- och fattig-polisen, de der åter på andra ställen äro splittrade i särskilde afdelningar, merendels under Kyrkoherdens ordförandeskap.

Vid sådana förhållanden med police-magten och då, såsom här i Länet, nu hysande 224 å 225,000 invånare, spridda på 114 qvadratmil, dess anseende och verksamhet hufvudsakligen måste upprätthållas på landsbygden af de Eders Kongl. Majts Befallningshafvande direkte underlydande sex kronofogdar och tjugusju länsmän, hvilka dessutom hafva en mängd andra, till en del mera vidsträckta åligganden, och hvarförutan endast tre landsfiskaler äro att tillgå i egenskap af allmänna åklagare, må det anföras såsom ett stort och talande bevis på folkets böjelse för ordning och laglydnad, att dessa viktiga samhälls-elementer äro öfvervägande och allmänna säkerheten större än i flera andra länder, om icke fullkomlig; och den oväldige torde deraf göra slutsatsen: att Läns-styrelsen och dess underordnade söka uppfylla sin bestämmelse äfven i dessa hänseenden.

För att lenna ett ungefärligt begrepp om mängden och omfattningen af de göromål, som åligga Läns-styrelsen, torde böra nämnas, att de vid Lands-kansli- och Lands-kontors-Expeditionerne incaminerade och anmälda målens antal utgjorde 1837: 11,227, 1838: 15,896, 1839: 15,230, 1840: 14,560 och 1841: 13,655, deribland en stor del varit särdeles viktiga eller ganska vidlyftiga samt således erfordrat flerfaldig handläggning och beredning och mycket arbete, innan de kunnat slutligen afgöras. Oberäknadt alla dessa göromål och ärender, tillhörande Läns-Administrationen i det hela, deltaga Landshöfdingen personligen uti Pröfnings-Komité och markegångs-sättning, roterings- och rekryterings-kommissioner, mönstrings-förrättningar, tvänne beklädnads-direktioner, trene boställs-direktioner, tvänne lazarettsoch kurhus-direktioner och tvänne hushållnings-sällskaps-förvaltningar, förutan andra mera tillfälliga sammankomster och förrättningar.

Af uppfostrings- och undervisnings-anstalter för folket äro följande befintliga på Lanets landsbygd. Östad barnhus i Östad socken af Able härad, inrättadt 1774 af framlidne Commerce-Rådet N. Sahlgren medelst donation

af Östad säteri, 7 mantal med $\frac{1}{8}$ afhyt rå och rör, $12\frac{15}{16}$ mantal fräse och fräseänta dessutom af ett mantal, samt en i Rikets Ständers Bank insatt capitalfond af 16,666 $\frac{2}{3}$ R:dr Specie. Antalet på barn, som af barnhusinrättningen underhållas, uppgår årligen till omkring 100, hvilka njuta vård och uppfostran af åboerne å de barnhuset underlydande hemman, samt undervisning uti en på säteriet uppförd och efter växelundervisnings-method inrättad skola. Växelundervisnings-skolor finnas dessutom: En vid Trollhättan för 60 å 70 barn, inrättad och underhållen på Trollhätte slussverksbolags bekostnad; En uti Mellby pastorat, grundad på betydligt anslag af egaren till Kobergs säteri, Friherre N. A. Silfversköld; En uti Skallsjö socken af Wädtele härad för 150 barn, med husrum för en del af barnen, grundad och i allo bekostad af egaren till Nääs säteri P. W. Berg, som äfven aflönar läraren; En vid Upperuds bruk i Nordahls härad, hvilken underhålls i godt stånd och till betydlig omfattning på bruks-bolagets bekostnad; En vid Billingsforss bruk i Wedbo härad, inrättad och underhållen af samma bruks-bolag; En vid Bäckaforss, äfven i Wedbo härad, hvilken är inrättad och underhållen af bruksegaren C. F. Wærn på Baldersnäs, samt tvänne vid Hvitlanda och Liseforss bruk i Tossbo härad, hvilka begge blifvit inrättade och underhållas genom bruksegaren M. Sahlins försorg. För öfrigt finnas skolor inrättade uti Sätilla Pastorat af Marks härad, den genom donation tillkomne så kallade Sätthelinska skolan, som kan jemföras med lägre Apologist-skolor, och der 50 å 60 barn undervisas af 2:ne lärare samt njuta till en del underhåll under skolgången; uti Istorps pastorat, samma härad, en på af aflidne Häradsskrifvaren Frölich donerad betydlig fond grundad, nyligen organiserad folkskola; uti Frendeforss pastorat af Sundahls härad, en catechet-skola med ordinarie lärare, som lönas af församlingen; uti Wassända, Gerdhems och Björke socknar af Wäne härad, uti Fuxerna och Forss socknar af Flundre härad samt Örby och Kinnarumma socknar af Marks härad, äfvensom på ett eller annat ställe dessutom, vanliga barnskolor, dervid lärarne lönas af församlingarne. Om barna-undervisningen på landet i allmänhet gäller eljest hvad 2 §. af denna underdåniga berättelse uti sådant ämne innehåller; dock äro verksamma steg, för att befordra det uppväxande slägtets bildning genom ökade undervisningsanstalter, vidtagna under loppet af förra och detta qvinqvennium, såmedelst att, sedan en af Länets invånare sammanskjuten arbetshusfond blifvit genom omsorgsfull förvaltning ökad till 12,000 R:dr och Kongl. Majt, på underdånigt förslag af Läns-styrelsen, i Näder bifallit, att räntan af samma kapital

hvert tredje år utdelas såsom understöd för ordentliga folkskolors inrättande på ställen, der församlingarne kunna förmås att sådane anlägga, hafva slika understöd blifvit åren 1838 och 1841 anslagna och utgifna till 10 pastorater eller socknar, inom hvilka följaktligen behöfliga skolor nu mera blifvit inrättade.

Hälsovården uti Länets, till så vidt den innebär omsorgen att vara uppmärksam på folkets hälsotillstånd samt undersöka om, eller bota och hämma smittosamma sjukdømar, bestrides under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uppsigt af de för Sundhets-polisen inrättade lokal-styrelser, med biträde af fem provincial-läkare, stationerade uti Wenersborg, Borås, Alingsås, Ulricehamn och Åmål. På förstnämnda tvänne ställen befinna sig äfven Länets begge lazarets- och kurhus-inrättningar, som under sednare åren blifvit upprätthållne allenast genom de medel, Länets invånare dertill årligen sammanskjutit. Examinerade barnmorskor äro väl på några ställen till finnandes och städerna sakna icke deraf nödigt antal, men på landsbygden äro sådana icke ännu allmänt antagna. Vaccinatörer finnas deremot inom alla orter. Med afseende på husdjuren, har hälsovården blifvit under detta qvinqvennum: någorlunda reglerad, på så sätt, att Hushållnings-Sällskapets begge afdelningar anskaffat, på Sällskapets bekostnad, tjenliga hus och byggnader för Veterinär-inrättningar både i Wenersborg och Borås, dervid särskilde djurläkare blifvit anställda och lönas, den i Wenersborg till en del, samt den i Borås helt och hållet af Hushållnings-Sällskapets medel.

Fattigförsörjnings-anstalter äro öfverallt vidtagna, med anledning af derom gällande författningar, så att tiggeri just icke behöfver tålas vid vanliga förhållanden med årsväxt och näringstillfälle, fastän det äfven då ej alltid kan förekommas; men efter svårare missväxter bjuder nödvändigheten att medgifva sådane fattiga personer och hushåll, som icke njuta allmän fattigvård, att för lifsbergning begära allmosor, åtminstone inom egna församlingar. Sättet för antagna fattighjons underhållande är skiljaktigt emellan församlingarne, och vanligast äro på landet alla hemmansinnehafvare indelade rotevis, att föda ett eller flera fattighjon, hvaremot på andra ställen åt fattighjon utdelas understöd i spannenål eller penningar eller ock beggedera, hvartill fond samlas genom öfverenskomna bidrag. I allmänhet hafva öfverenskommelserna om fattigförsörjningen det fel, att afvika från primitiva beskattningsgrunden, stadgande, att en hvar, som icke sjelf är i

behof af andras hjelp, bör bidraga till församlingens gemensamma fattigvård, och att deremot hafva tillämpat beskattningen endast på hemman och näringar samt synlige tillgångar och ofta allenast på hemman, hvarigenom händt, att den talrika klassen af torpare, fördels- och förpautningsinnehafvare, backstugesittare, bruksarbetare, inhysehjon och daglönare med flere, hvilken klass de individer oftast tillhöra, som belasta allmänna fattigvården, merendels undgå att bidraga till fattigförsörjningen under deras ungdoms-, hälso- och välmagtstid. Att anspråken på fattigunderstöd blifvit i sednare tider ökade, åtminstone i förhållande till den ökade folkmängden, är dessutom ovedersägligt; varande således föga troligt, att totalkostnaden för allmän fattigvård å Länets landsbyggd kan betäckas med den summa, tabellen derför upptager, utan torde denna böra ökas med åtminstone 100 procent.

Ett för detta Län stiftadt Hushållnings-Sällskap, försedt med af Eders Kongl. Maj:ts Nådigst fastställda stadgar och nu mera arbetande på tvänne afdelningar, som hafva sammankomster i Wenersborg och Borås, bemödar sig väl att uppmuntra till odlings- och näringsflit samt till i allmänhet nyttiga företag; men finner icke bland Länets invånare det deltagande, som skulle understödja stiftelsen och beforda en större verksamhet, hvilket kan antagas härröra deraf, att Länets jord innehafves och skötes, med få undantag i hvarje ort, af hemmansbrukande allmoge och andre än smärre jordbrukare. Föremålet för Sällskapets omtanke är äfven vidsträckt och af natur att ej medgifva någon hastig eller starkt i ögonen fallande framgång. Hushållnings-Sällskapets kapitaltillgångar utgöra nu mera endast omkring 10,000 Rdr, hvarförutan likväl Sällskapet är egare till Veterinärinrättningarne i Wenersborg och Borås.

Socknemagasiner finnas inrättade endast uti 27 å 30 socknar, och de äro således ganska få, jemförelsevis emot socknarnes i Länets stora antal. De befintliga socknemagasinernes fonder äro dessutom obetydliga, relativt till socknarnes folkmängd och utsäde, med afscende på spannemålsbehofvet efter missväxter, så att de knappast kunna ingå i beräkning vid sådana tillfällen, helst som grunderne för inrättningen merendels förutsätta spannemålslagrets utläuande årligen vid vartiden, för att efter påföljande skörd återlevereras in natura med viss uppgäld, men hvilket icke gerna kan ske, då svårare missväxt inträffar och det skulle vara mest af nöden att återbekomma länen, till understöd för utsädesbehöfvande delegare.

Föreningar om ersättning till jordbrukare, som lidit skada på grödan af frost, hagel, storm och vattenflöde, äro träffade endast inom några pastorater eller socknar, och sådant på mindre bestämda grunder. I öfrigt har denna angelägenhet blifvit lemnad till behandling för tillfället, då allmänna välviljan skulle behöfva att i ofvanberörda ändamål påkallas; dock hafva, mig veterligen, så beskaffade ersättningsfrågor hittills blifvit högst sällan väckte. Allmännare missväxt, dervid staten behöft träda emellan med undsättning, har icke under loppet af detta qvinqvennium mer än en gång egt rum, nemligen 1837, då Eders Kongl. Maj:t täcktes anslå af undsättningskreditivet 100,000 R:dr, hvilka medel blefvo använda dels till förskott åt entreprenörer, som anskaffade och tillhandahöllo spannemål på eget äfventyr, dels till lån åt behöfvande församlingar emot invånarnes gemensamma ansvarsförbindelse; och hafva dessa undsättningsmedel längesedan kommit Statskassan åter till godo, utan annan afkortning än för några smärre poster, tillhopa utgörande 4,346 R:dr 24 sk. 6 rst, hvilka med Nådigt tillstånd varit utgifne till personer, som ej förmått ställa ringaste säkerhet för återbetalningen.

Sparbanker äro inrättade, en i hvardera af Länets fem städer; men på landsbygghden finnes ännu icke någon sådan inrättning. Anmärkas kan dessutom, att de tillvarande sparbankerne begagnas minst af den för daglön arbetande folkklass, som skulle bäst behöfva göra besparingar för morgondagen.

Brandstods-föreningar äro på landet före detta allmänt ingångne dels häradsvis, dels pastorats- och socknevis, samt hafva hittills mer eller mindre motsvarat det dermed åsyftade ändamålet. Men sedan ett för Länets landsbyggd gemensamt brandstodsbolag blifvit stiftadt och af Eders Kongl. Maj:t med reglemente försett samt vid slutet af år 1841 trädtt i verksamhet, hvilket bolag tillförsäkrar delegare ersättning för förluster genom eldskada å fast så väl som lös egendom, lära väl de gamla brandstods-föreningarne komma att efter hand upplösas. Det nya brandstodsbolagets ansvarssumma utgjorde vid början af detta år 5,345,130 R:dr för hus och 4,172,490 R:dr för lösören, eller tillhopa 9,517,620 R:dr Banko.

Anstalterne till rofdjurs utödande bestå nu mera nästan ensamt uti de öfverenskommelser, som dels förut, dels ock i följd af Kongl. brefvet den 19 Juni 1830 blifvit ingångne antingen häradsvis eller pastoratsvis om för-

höjde skattlönens utgifvande, dertill så väl hemmansbrukare som andre på landet boende kreaturseigare förbundit sig sammanskjuta nödiga medel. Dessa öfverenskommelser, som i allmänhet afslutades för fem år, äro nu åter förnyade för andra fem år och hafva redan vunnit Nådigs stadfästelse för sådan ytterligare tid. För öfrigt anställas både mindre och större skallgångar, när omständigheterna göra sådane nödvändige och de af någon orts invånare begäras.

I afseende på ordningen vid gästgifverierne äro erforderlige föreskrifter, i öfverensstämmelse med allmänna författningarne, gifne och kungjorde samt i dagböckerne intagne. Oberäknadt gästgifvaregårdarne, som i allmänhet åtnjuta näringsfrihet och betala afgifter derför, finnas på landsbygden allenast 13 och i städerna 25 tillätne krogar och näringsställen.

För fångvården, till så vidt den af statsverket bekostas, äro Länsfängelser inrättade i Wenersborg och Alingsås, hvilka likväl egentligen begagnas såsom förvarings- och bysättningshäkten. I öfrigt hålla härader och städer särskilda fångelserum till fångars förvarande medan ransakning om dem vid underrätterne förhafves. Fångars transporterande och bevakande under transporten sker nu direkte på statens bekostnad med gästgifveriskjuts och genom tillsatte fånggevaldigrar; och må anmärkas, att fångspillning under transporter har inträffat mera sällan, sedan nyssnämnde bevakningsanstalt vidtogs.

Marknader. Förutan sjutton marknader uti Länets städer, äro på landsbygden särskilde marknadsplatser utsedde, der tillhopa aderton marknader årligen hållas. Dessa af ålder brukliga sammankomster för handel och köpenskap äro vanligen mycket besökte och anses äfven vara nödvändige, såsom medförande lättnad och fördel vid utbyte eller afsättning af stads- och landtmanna-produkter, och de smärre oordningar, som någon gång kunna dervid förefalla, utgöra således ej något skäl till marknadens afskaffande, så länge erfarenheten vitsordar, att marknadsställets läge och öfrige omständigheter befordra ofvanförmälde allmänt nyttiga trafik. Marknadernas antal här i Länets synes dessutom icke vara stort, jemförelsevis emot Länets arealvidd och folkmängd samt med afseende på tillvarande lokal-förhållanden.

§. 5.

Städer.

a) *Wenersborg.* Grundlagd under Drottning Christinas regering på Hufvudnäs då varande säteris ägor vid södra ändan af Wenern, som här genom den lilla sjön Wassbotten och Carlsgraf förenar sig med Gotha elf, samt förmedelst slussarne vid Brinkebergskulle, Trollhättan, Åkerström och Ström med elfvens utlopp och hafvet. — Staden, till en början befolkad från den urgamla staden Brätte, som varit belägen en half mil längre söderut vid slutet af sistnämnde lilla sjö, har ett för handel och sjöfart ganska gymmande läge samt omgifves af en bördig och välbebodd landsort. Jemte de genom Konung Gustaf Adolf den Stores stadfästelsebref, af den 4 Januari 1620, gånna staden Brätte tillförsäkrade jordegor och lägenheter, blefvo genom Drottning Christinas privilegier, af den 12 November 1646, för Wenersborgs anläggning donerade Hufvudnäs säteri med derunder lydande hemman och herrligheter, hvarförutan staden sedermera inköpt till mullbete tvänne mindre hemmansdelar, så att stadens hela område, svarande emot $7\frac{3}{8}$ hela mantal, utgöres af vid pass 3000 tunnland jord, deraf omkring $\frac{2}{3}$ delar äro till åker och äng uppodlade, samt innehafvas och brukas till ungefärligen halfva arealen af stadens invånare och andre, som derå förvärfvat besittningsrätt, hvaremot andra hälften, bestående för det mesta af Gammelstadsjorden, ännu är bibehållen åt staden till gemensam disposition och utarrenderas för stadens räkning tillika med Hufvudnäs-ön och sågverket derstädes.

Sjelfva staden har efter 1834 års eldsvåda blifvit, enligt den af Eders Kongl. Majt i Näder fastställde förbättrade plan, betydligt utvidgad och dervid indelad uti 433 hela tomter, som för det mesta redan äro bebyggde med nya, till en del prydliga enskilda hus och gårdar, deribland åtskilliga af brändt tegel, obrändt sågspånstegel och kalkbruk; men de flesta af träd. Af stadens nedbrände publika byggnader är skollhuset numera uppfördt af brändt tegel och klinckert i enkel och vacker stil, hvaremot rådhus och presthus ännu icke äro påbörjade. Länets härvarande lazarets- och kurlhus, som äfven

förstördes under eldsvådan, har före detta blifvit åter uppbygdt; och kommer den föreslagne samt af Eders Kongl. Majt i Näder beslutade tillbyggnaden å Landshöfdinge-residenshuset att innan kort företagas. Den antagne och följde nya planen för stadens återuppbyggande afser, i första rummet, att bereda åt handel, sjöfart och näringar alla de fördelar, stadens förträffliga läge erbjuder, och är för öfrigt beräknad att, jemte stadens förskönande, öka tillgången på rymliga och sunda boningsplatser samt för framtiden sätta staden i säkerhet emot större eldsvådor, för hvilket ändamål staden blifvit genom torg och öppna platser skiljd från öster till vester i 2:ne hufvuddelar och ytterligare genom 2:ne, 30 alnar breda afskaringsgator från norr till söder i 6 distrikter, äfvensom försedd med ny hamngata invid segelleden och med 2:ne nya torg.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakligen på handel och sjöfart. Jordbruket bidrager äfven betydligt dertill och handtverkerierne något; äfvensom den omständigheten icke är utan inflytande att Läns-residenset med thy åtföljande inrättningar här finnes.

Handeln har till föremål dels att förse staden och kringliggande orter med salt, sill och dylika förnödenheter samt utländska drycker och specerier, jemte vanliga kran- och bodvaror, äfvensom efter missväxtår med spanmål, dels kommissionsaffärer för Wermlands invånare i afseende på deras jern- och trädvaruhandel, samt i allmänhet med spanmål, bränvin och andre landtmannavaror af ortens produktion. Man klagar, dock mindre än förr, öfver handelns aftagande, men mera öfver sjöfartens förfall; och visserligen måste den fria trafiken med Norrige, som öppnat tillfälle för invånarne på Dahlsländ att föra jordprodukter till och afhämta stapelstadsvoror från Fredrikshall, något verka till minskning uti minuthandeln för Wenersborgs och Åmåls Städer: åter, i afseende på sjöfarten, är det notoriskt, att Wermlands jernbruks- och sågverks-egare nu mera än förr transportera sina effekter på egna fartyg ända till Gøtheborg, äfvensom att Bohuslänska skärgårdsinbyggare börjat med deras storbåtar dela förtjensten af fraktfart uppå Wenern och Gøtha Elf. Likväl visar det sig af flera förhållanden, att handelsrörelsen i det hela härstädes snarare tilltagit än aftagit under de begge sista qvinnennierna, hvartill utan tvifvel beslutne allmogens i kringliggande landsorter ökade välstånd i någon mån bidragit.

Handtverkerierne, som i allmänhet ännu äro mindre betydliga, idkas dessutom icke, då man härifrån undantager några verkstäder, som berömligen skötas, med den ordning och drift, som skulle kunna bidraga till denna rörelses förkofran. Stadens handtverkare äro således för det mesta obemedlade eller fattige, hvilket tvifvelsutan härrörer mindre af något deras alltför stora antal, än af den omständigheten, att de nya handtverkare, som efter utståndna läroår nedsätta sig såsom mästare, merendels sakna erforderliga förlagstillgångar och stundom äfven skicklighet, att med ordning börja och med drift sköta sina handtverk. Flere kunnige handtverkare från andre orter hafva likväl efter eldsvådan och under sednare åren etablerat sig härstädes, deribland vagmakare, smeder och sadelmakare, hvilket förändledt till uppkomsten af en ny industrigren genom förfärdigandet af allehanda slags åkdon, som till stor del afsättas i Norrige.

Tillförseln på stadens torg och marknader af spannemål, victualier och andre landtmannaprodukter är någorlunda ymnig; men priserna derå, som tillförne kunde kallas lindriga, jemförelsevis mot en del andre städer, hafva under sednare åren uppstigit, härrörande sådant från ökad konkurrens af köpare, till hvilken ångbåtsfarten äfven något bidragit. Spannemålshandel, hvar till de staden angränsande produktiva landsorterna skulle lemna godt tillfälle, idkas ännu icke inom staden i någon tillräcklig skala, hvilket åter torde komma att ske framdeles vid förändrade omständigheter med spannemålshandeln i allmänhet, i synnerhet som stadens handlande och trafikerande, under stadens återuppbyggande efter eldsvådan, bland annat jemväl afsett behovet af större varu-upplagsmagaziner. Hvad artikeln spannemål beträffar, svarar emellertid icke denna stad, betraktad såsom afsättningsställe, emot det öfverskottsörråd, som från landet är eller skulle vara att årligen afyttra, och kan följaktligen ej heller hafva i sådan del allt det inflytande på landets kultur och jordbruksnäringen, stadens fördelaktiga läge synes antyda, helst som stadens egen jord hel och hållen användes till framalstrande af spannemål och slike nödvändighetsvaror, som eljest skulle från landet uppköpas. I staden hållas årligen tre marknader, som vanligen äro mycket besökte af trafikerande, och hvarvid varuomsättningen de sednare åren synbart ökats.

Undervisningsanstalterne inom staden äro i ett särdeles godt skick. Den högre Apologistskola, som i följd af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga beslut och

breff af den 1 November 1839 blifvit härstädes organiserad och kommit i verksamhet vid höstterminens början 1840, är försedd med Rektor och 3:ne Kolleger samt särskilde Lärare i sång, teckning och gymnastik. Skolan har under den korta tiden af dess tillvaro tillvunnit sig så stort förtroende, att lärjungarnes antal ökats med hvarje lästermin och uppgår redan till 111, hvilket föranklat Ephorus att tillförordna en duplikant, ordinarie Lärarne till biträde. Utom denna nya läroanstalt finnes en af stadens invånare underhållen växelundervisningsskola för 150 barn och en nyligen inrättad Söndagsskola för gesäller, handverkslärlingar och drängar, hvarförutan stadens invånare öfverenskommit, att inrätta en flickskola för obemedlade borgares och andras samt arbetande klassens döttrar, med hvilken skolinnättning snart lärer komma att börjas uti dertill af staden upplåten lokal.

För allmän sjukvård har staden icke någon särskild inrättning, men lönar i detta afseende Stadsläkare och Stadschirurg, hvarförutan ena ordinarie Provincialläkaren är stationerad i staden.

Fattigvårdsanstalterne, som förvaltas af en för ändamålet inrättad komité, äro i sednare tider å nyo ordnade och betydligt utvidgade, i mån af det större behof 1834 års eldsvåda, i förening med cholerafarsoten och andre på behofvet inverkan omständigheter, förankledt eller påfordradt. — Till fattigfondens förstärkning anslogo väl stadens invånare efter eldsvådan, och af då influtna gåfvomedel 6,666³/₄ R:dr Banko, att såsom räntebärande kapital disponeras af Fattigvårdskomitéén, men afkomsten deraf och af öfrige slika tillgångar har icke kunnat långt förslå till utgifternes betäckande; utan hafva stadens invånare varit nödsakade, att årligen tillskjuta efter taxering 1,500 R:dr årligen samt dessutom vid Jul- och Påskhögtiderne lemna frivilliga bidrag i matvaror eller penningar, till omkring 400 R:dr värdesbelopp hvarje år.

I afseende på Drätsel-verket anmärkes, att detta nu mera, jemlikt Eders Kongl. Maj:ts Nådiga reglemente af den 20 Februari 1836, förvaltas af en särskild Drätselkammare. Oaktadt de gemensamma extra utgifter, staden måst vidkännas i och för den olycksbringande eldsvådan, deribland den betydliga kostnaden för nya skolhuset, befinna sig stadens financer i någorlunda godt skick, så att inbördes uteskykder till stadskassans förstärkande ännu icke behöft åtagas; men det är fara värdt, att sådant ej kan undvikas framdeles innan stadens öfrige publike byggnader varda åter uppförde och andre all-

männas arbeten fullbordade samt låneskulden till Riksgäldskontoret blifvit amorterad. Sedan stadens rättighet att uppbära hamn-, bro- och vägpenningar af segelfarten förbi staden är vorden öfverlåten på styrelsen öfver segelfartsanstalterne emellan Wenern och hafvet, emot 2,000 R:dr Banko ersättning årligen till Drätsel-verket, har staden icke vidare någon direkt inkomst af tolag eller dylika afgifter.

Nya byggnads- och brandordningar, uppgjorde och föreslagna efter eldsvådan, hafva i Näder blifvit för staden fastställda, och äro dess gemensamma brandsläckningsanstalter emellertid äfven med anseelig kostnad satta uti ett bättre och någorlunda fullkomligt skick; hvarförutan en frivillig Brandcorps blifvit organiserad med särskild lättroilig attirail.

b) Alingsås. Först bebyggd af flyktade invånare från det af fienden uppbände Ny Lödöse, och har 1619 erhållit sina äldsta privilegier af Konung Gustaf Adolf den Store. Staden är belägen inom Kullings härad emellan sjöarne Gersken och Mjören och indelad i 204 hela tomter, samt innehar donerade 5 $\frac{1}{2}$:dels hemmantal, hvilkas arealvidd utgör, förutan skog och betesmark, 574 geometriska tunnland, som begagnas till åker och äng.

Stadens tillvarelse beror af handel, fabriker och handtverkerier, samt jordbruk.

Handelsrörelsen, som egentligen består i utminuterung af vanliga köpmannavaror, är inskränkt genom stadens belägenhet nära Götheborg. Fabriksnäringsen, som förut idkats vid 2:ne klädesfabriker, 2:ne strumpfabriker, 1 läderfabrik och 2 färgerier, har lidit ett svårt afbräck derigenom att den största, nyligen utvidgade och väl inrättade klädesfabriksbyggnaden uppburnt under loppet af förlidet år, och torde fabriken näppeligen kunna snart återkomma till full verksamhet. Handtverkerierne i denna lilla stad skötas med omsorg, hvilket likväl företrädesvis gäller om garfveri- och kakelugnsmakare- samt kopparslagareverkstäderna.

Det betydliga jordbruket omkring staden skötes med drift och omtanka, och må anmärkas, att här infördes först i Riket potatesodlingen af Jonas Alströmer, som då äfven anlade planteringar för tobak och färgstoffer; men desse sednare äro längesedan förvandlade till åker och äng, så att stadsjorden nu mera uteslutande användes för åkerbruk och boskapsskötsel samt

till stor del för odling af potates i och för bränvinsbränningen, som utgör en vigtig binäring.

På landtmannaprodukter saknar staden icke tillförsel, som, vid ofvanberörda förhållande med stadens eget jordbruk, är snarare öfver än under behovet. Stadens inflytande på kringliggande landsorts kultur och näringar kan således icke vara betydligt, och faller åtminstone icke starkt i ögonen. I staden hållas årligen fyra marknader, som äro temligen besökta af trafikerande.

Inom staden är en Lärdomsskola, som befinner sig i godt skick, under tillsyn af Rektor och tvänne Kolleger, hvilka njuta lön af allmänna medel och enskilde donationer samt husrum af staden. Äfven finnes der en Växelundervisnings-skola, som rymmer 150 barn, gemensam för staden och landsförsamlingarne samt grundlagd genom Eders Kongl. Maj:ts frikostighet och några enskilda bidrag. För läraren har Alingsås socken anslagit räntorne af trenne små jordlägenheter, som blifvit från Kronan återvunne; men dessutom saknas hvarje annan lönetillgång, än den Pastor kan årligen insamla genom frivilliga bidrag af församlingarnes invånare.

Fattigförsörjningen, hvartill stadens invånare sammanskjuta medel, vårdas sorgfälligt af en därför inrättad Komité och har ådragit staden betydliga kostnader. För helsovården lönar stadens kassa en Läkare, som nu tillika är extra Provincial-Läkare uti det efter 1828--30 årens Riksdag inrättade tredje Provincial-Läkaredistriktet.

Stadens Drätselverk förvaltas af en särskild Kommission i öfverensstämmelse med derom af Eders Kongl. Maj:ts fastställt reglemente; och hafva flere nyttiga förbättringar å stadens gator, broar och allmänna platser i sednare åren skett genom denna Kommissions försorg.

e) *Borås.* Staden är anlagd under Konung Gustaf Adolf den Stores regeringstid år 1622, förnämligast med afseende på den rese- och gårdfarihandelsrörelse, som derstädes än i dag idkas och hvaraf stadens bestånd hufvudsakligen beror: för öfrigt grundar sig detta på vanlig bod- och minut-handel, fabriker och handtverkerier, samt endast i mindre mån på jordbruksskötsel.

För rese- och gårdfari-handeln, som med drift sträcker till alla delar af Riket och äfven till Norrige, uppköpa stadens handlande högst betydliga

partier af inhemska linne- och isynerhet ylle-väfnader från Skåne, Halland och Småland samt äfven från andra orter, af hvilka ylle-väfnaderna till stor del stampas, färgas och beredas inom staden och i dess grannskap till tjenlig handelsvara; hvarförutan stadens handlande äro förläggare till eller uppköpare af betydliga andelar i de bomullsväfnads-artiklar, som tillverkas i staden och egentligen uti den landsort deromkring, hvarest väfnads-industrien har sitt säte. Bod- och minut-handeln med vanliga köpmannavaror är deremot inom staden föga vigtig, i anseende till stapel-orten Götheborgs nära belägenhet; men omsättningen på stadens torg med landtmanna-produkter, och isynerhet spannemål, är ganska liflig, så att en stor del af Skaraborgs Läns invånare och de jordbrukare uti Elfsborgs Län, som vanligen afföra deras öfverskotts-spannemål till Borås, finna derstädes säker och merendels förmånlig afsättning dels till stadens inbyggare och handlande, samt dels för det mesta till allmoge och uppköpare från de staden omgivande folkrika trakter, som räknas till gårdfarihandels-distriktet och i hvilka jorden icke framalstrar nog spannemål för folkmängdens behof. Af fabriker förtjena färgerierna egentligen att särskildt nämnas, såsom varande af större betydhet. Goda handtverkerier af alla nödiga slag, deribland garfverier med vidsträckt rörelse, saknas icke inom staden; och för öfrigt bedrivvas både fabriks- och handtverks-näringarne med ordning och omtanka. Stadens jord användes för det mesta till frambringande af foderväxter och potates, men föga för spanmåls producerande; och synes, vid jemförelse af alla dessa förhållanden, slutföljden blifva: att Borås stad, betraktad såsom afsättningsställe, utöfvar i flera afseenden ett nyttigt och betydligt inflytande på kultur och näringar inom så väl Elfsborgs Län, som ofvannämnda flera angränsande Län. I staden hållas årligen fyra mycket besökta marknader, som verksamt bidraga till varu-omsättning och trafik.

Uti staden befinner sig en allmän skola, som förestås af Rektor och Kollega, och till hvars bestånd staden något bidrager. Nära derintill finnes en på stadens bekostnad väl ordnad och underhållen gymnastik-inrättning; och är jemväl i sammanhang med fattigvårds-anstalterne en växelundervisningsskola inrättad, der 70 till 90 fattiga barn njuta fri undervisning äfven på stadens bekostnad; hvarförutan stadens invånare genom frivilliga bidrag underhålla en särskild söndagsskola för handtverkslärlingar och andra ynglingar af de industriella och arbetande klasserna; hvilket allt vittnar om den upplysta och nitiska omsorg för medborgerlig bildning, som råder i den-

na stad. Fattigförsörjnings-anstalterne, i och för sig sjelfva, äro äfven på ganska god fot och med omtänka vårdade; åttjutande fattighjonens dels underhåll på fattighuset, som är rymligt och tillika hyser växelundervisnings-skolan, dels månadligt understöd i penningar, beräknadt efter större eller mindre behof. Sjukvården bestrides af Stads-läkare och Stadschirurg, och dessutom har ena Provincial-läkaren sin station i staden, med kringliggande häradet till distrikt.

Den förhärjande eldsvådan 1827, som medtog allt hvad 1822 års brand skonade samt det derefter nybyggda till största delen, hade i allmänhet försatt stadens invånare från ett välmående och bergadt i ett skuldsatt och fattigare tillstånd; men stadens under sednare ären jemna och lifliga rörelse har, i förening med invånarnes omtänka och industri, betydligt förbättrat ställningen, oaktadt husegarne ännu häfta för betydlig del af erhållna byggnadslånen och invånarne gemensamt likaledes för lånet till återuppförande af stadens publika byggnader. Emellertid är staden nästan helt och hållet åter bebyggd med vackra och väl underhållna hus, för det mesta af träd, äfvensom planeringen af torg, gator och allmänna platser, i öfverensstämmelse med nya regleringen, fortgått med oafbruten drift, så att staden nu företer ett ganska prydligt yttre, med rymliga torg och öppna platser samt reguliera och till en del ovanligt breda gator.

d) *Ulrichamn.* Har vackert läge vid sjön Asunden, ej långt från stället, hvarest den gamla staden Bogesund varit belägen. I anseende till donationens uråldrighet saknas all upplysning om hemmantalet på den jord, staden nu innehar; varande den dock i sednare tider ansedd svara emot 5 mantal, och utgöres den af 64 tunnland 14 kappland öppen åkerjord, 410 tunnland 8 kappland ängsmark och 1,115 tunnland 8 kappland skogs- och betesmark.

Lika med Borås idkar Ulrichamn en vidsträckt rese- och gårdshandel, som äfven utgör egentliga grunden för stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig stadsmanna-handel samt fabriker och handtverkerier, jemte något jordbruk.

Inom staden tillverkas med utmärkt färdighet en mängd husväfnader, hvilka, jemte dervarande bomulls- och ylle-fabrikens tillverkningar samt på landet särskildt uppköpta betydliga partier inhemska varor af dylik beskaffenhet,

fenhet, vinna afsättning genom rese- och gårdfari-handeln. Stadens öfriga handel är mindre betydlig och handtverksrörelsen ringa samt jordbruket, som annars med omsorg skötes, ej heller af särdeles mycken betydighet. Tillförseln af spannemål, egentligen från Skaraborgs Län, och af victualier från den staden kringliggande landsort är mer än tillräckligt svarande emot behovet för staden; dock tryter det oaktadt icke afnämare, emedan stor del af invånarne inom de tillgränsande häraderna, som hafva rättighet till gårdfarihandel och den utöfva, årligen köpa spannemål. Staden är således icke utan fördelaktigt inflytande på kultur och näringar uti de landsorter, som derstädes söka och finna afsättning för öfverskotts-produkterne af deras jordbruk och industri. Tre marknader hållas årligen inom staden, hvilka anses bidraga till trafikens lifvande.

En i staden befintlig allmän skola, till hvars underhållande stadens invånare bidraga, skötes af Rektor eller Skollärare, som tillika är Komminister. Dessutom är en folkskola, förenad med söndags- och handtverksskola, i staden inrättad för omkring 70 barn och underhålles ensamt på stadens invånares bekostnad. För hälsovården lönar staden egen Läkare och den fjerde efter sista Riksdag i Länet tillsatte Provincial-Läkaren är dessutom stationerad uti staden, med kringliggande härad till distrikt. Fattigförsörjningen bestrides till någon del genom räntan på en af Eders Kongl. Majt lemnad gäfvu och för öfrigt genom nödiga sammanskott af stadens invånare.

e) *Åmål*. Denna stad har, likasom Wenersborg, fördelen af ett godt läge för trafik med hamn vid Wenern; och grundar den sitt bestånd hufvudsakligen på handel och sjöfart samt i öfrigt på handtverkerier och jordbruksskötsel.

Handeln består uti minut-rörelse med vanliga köpmannavaror, deraf förlaget tages från Gölheborg, och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande, samt dels fraktresor med jern och trädvaror för Dahlslands och Wermlands bruksegares räkning. Om handelns och sjöfartens tillstånd samt orsaken till dess förmenta aftagande, gäller hvad som är anmärkt i lika ämne för Wenersborg.

Handtverkerierne äro icke särdeles betydliga, men förse likväl staden och kringliggande landsbygd till en del med handtverksarbeten. Jordbru-

ket går endast ut på att framalstra säd och foderväxter till husbehof samt skötes med omsorg.

På stadens torg och tre årliga marknader är tillförseln af spannemål och victualier från angränsande delar af Dahlsland och Wermland liflig samt mer än tillräckligt motsvarande konsumtionen inom staden; för hvad som överskjuter infinna sig dock gemenligen afnämare från tillstötande skogs- och bruks-trakter. — Stadens tillvarelse är således icke utan vigt för landsbygden deromkring genom befordrande afsättning på produkterna af dess kultur och näringar.

I stället för den förut befintliga enda Pedagogien med stadens Komminister till Lärare, har år 1836 öppnats dels en Lärdomsskola, hvars två första klasser, som intagit vid deras öppnande omkring 40 lärjungar, till en början blifvit försedde med Lärare, dels ock en folkskola, deri 80 à 90 barn efter växelundervisnings-method handledas. Lärdomsskolan underhålles genom statsanslag med vanligt biträde af staden, och folkskolan hufvudsakligen genom afkastning af donationer.

För sjukvården lönar staden, gemensamt med egarne af närliggande bruk, en specimerad Läkare. Fattigvården handhafves af Magistraten och utsedde Komiterade samt är för stadens invånare ganska käunbar, intilldess uppkommen tvist om en till förbättrade fattigvårds-anstalter donerad fond kan hinna slutligen afgöras.

Stadens Drätselverk, som förvaltas af en särskild Komité, njuter i årlig inkomst af sjöfarten, såsom hamn- och vägpenningar, per medium 400 R:dr om året.

Om man, öfvervägande resultatene af föregående underdåniga berättelses särskilda delar, skulle derifrån leda sig till ett allmänt omdöme öfver Länets ekonomiska ställning vid qvinqvenniets slut, torde detta blifva: att, oaktadt den jemförelsevis mot förra qvinqvennium förminskade folkökningen, dertill måhända 1837 års missväxt och 1838 års svaga skörd samt liktidigt inträffade stränga vintrar varit en bidragande orsak, och oberoende af det lidande, de medellösa folkklasserne af samma orsak fått vidkännas, har jordbruksnäringen likväl mera med jemna än snab-

ha steg fortgått på förkofringens väg och flere andre näringsgrenar å landsbygden bedrifvits med synbar framgång. — Att äfven under detta qvinnium den hemmansbrukande besutne Allmogens välstånd tilltagit, kan med visshet antagas och förklaras helt naturligt genom de för producenten fördelaktiga pris, hvartill spannemål och andra jordbrukets alster kunnat afyttras, samt är dessutom faktiskt bevisadt af flere omständigheter, deribland lagsökningsmålen förminskning under de sednare åren relativt till allmogen, äfvensom af Bonde-Ståndets emellertid genom inköpt säteri- och frälse-samt annan jord utvidgade egande-rätt. — Dessa förhållanden, i hänseende till Länets landsbygd, hafva ej gerna kunnat blifva utan inflvtande på städerna, hvilkas handel och rörelse fördenskull varit i tilltagande, snarare än aftagande, kanske med undantag för en eller annan bland dem, inom hvilka särskilda, tilltagandet motverkande hinder tilläfventyrs förefunnits.

Wenersborg å Lands-Kansliet den 26 Maj 1843.

P. SANDELHIEM.

A. P. SANDBERG.

F. H. GASSLANDER.

Lit. A.

Sammandrag

öfver

Mantals-Längderna

för

åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

**Sammandrag öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län för åren 1838,
nästföregående**

	År 1837.		
	Mankön.	Qvinnön.	Summa Folkvuxning.
Wenersborgs Stad	1,139	1,373	2,512
Borås dito	1,195	1,311	2,506
Alingsås dito	578	742	1,320
Ulricchamns dito	848	555	1,403
Åmåls dito	644	734	1,378
Wäne, Bjerke, Flundre, Ale och Wedtle Häradet	18,447	19,104	37,551
Kullings, Gäseneds och Åhs dito	16,607	17,426	34,033
Marks, Bollebygds och Wedens dito	18,104	19,634	37,738
Redvägs och Kinds dito	17,560	18,816	36,376
Sundals, Nordals och Walbo dito	15,506	15,936	31,442
Wedbo och Tössbo dito	13,811	14,424	28,235
Summa	104,439	110,055	214,494

Elfsborgs Läns Lands-Kontor

1839, 1840, 1841 och 1842, utvisande folkmängden vid slutet af hvarje år, eller:

År 1838.			År 1839.			År 1840.			År 1841.		
Mankön.	Qvinkön.	Summa folkmängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa folkmängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa folkmängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa folkmängd.
1,146	1,344	2,490	1,200	1,405	2,605	1,253	1,433	2,686	1,268	1,426	2,694
1,156	1,301	2,457	1,111	1,273	2,384	1,144	1,321	2,465	1,125	1,342	2,467
560	712	1,272	551	725	1,276	559	722	1,281	558	725	1,283
821	538	1,359	809	520	1,329	822	546	1,368	880	573	1,453
673	759	1,432	629	760	1,389	625	762	1,387	647	782	1,429
18,551	19,219	37,770	18,597	19,336	37,933	18,819	19,518	38,337	19,076	19,804	38,880
16,459	17,303	33,762	16,392	17,346	33,738	16,627	17,566	34,193	16,917	17,882	34,799
18,165	19,662	37,827	18,153	19,697	37,850	18,382	20,012	38,394	18,235	20,262	38,497
17,321	18,975	36,296	17,501	19,013	36,514	17,697	19,348	37,045	17,827	19,550	37,377
15,615	16,091	31,706	15,595	16,085	31,680	15,806	16,299	32,105	16,046	16,466	32,512
14,062	14,599	28,661	14,133	14,607	28,740	14,271	14,700	28,971	14,558	15,086	29,644
104,529	110,503	215,032	104,671	110,767	215,438	106,005	112,227	218,232	107,137	113,898	221,035

den 31 December 1843.

A. Z. Kollinius.

Lit. C.

Sammandrag öfver Elfsborgs Läns Markegångs-Taxor för nedan-
skrifna år.

	1837.	1838.	1839.	1840.	1841.
1 Tunna Hvete	12 — —	12 32 —	12 32 —	14 — —	15 — —
1 dito Ärtor	11 5 4	9 16 —	9 16 —	8 — —	10 — —
1 dito Bohvete	10 — —	10 — —	10 — —	10 — —	10 — —
1 dito Vicker	7 16 —	6 32 —	6 32 —	6 — —	6 — —
1 dito Råg	10 — —	9 32 —	8 32 —	10 — —	10 24 —
1 dito Korn	7 — —	7 — —	6 32 —	5 24 —	5 16 —
1 dito Afrads- och Kronotionde spanmål	8 — —	7 42 8	7 16 —	7 — —	7 2 8
1 dito Malt	7 — —	7 — —	6 32 —	5 24 —	5 16 —
1 dito Hafra	4 32 —	4 — —	4 — —	3 — —	2 32 —
1 dito Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Råg $\frac{2}{3}$ Hafra	6 21 4	5 42 8	5 26 8	5 16 —	5 13 4
1 dito Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Korn $\frac{2}{3}$ Hafra	5 21 4	5 — —	4 42 8	3 40 —	3 26 8
1 Lispund Smör	5 26 8	5 — —	5 — —	5 — —	5 — —
1 dito torr Ost	2 37 4	2 24 —	2 24 —	2 24 —	2 24 —
1 dito färsk d:o	1 18 8	1 12 —	1 12 —	1 12 —	1 12 —
1 dito Fläsk	2 37 4	3 — —	3 — —	2 32 —	2 32 —
1 dito Talg	5 26 8	5 16 —	5 16 —	6 32 —	6 32 —
1 dito Humble	6 32 —	5 — —	4 — —	5 — —	5 — —
1 laggild Oxe	30 — —	33 16 —	36 — —	42 — —	45 — —
1 städje d:o	15 — —	16 32 —	18 — —	21 — —	22 24 —
1 foder d:o	11 24 —	10 — —	10 — —	9 32 —	9 32 —
1 Ko	15 — —	16 32 —	18 — —	22 — —	24 — —
1 foder Ko	7 16 —	7 — —	7 — —	7 16 —	7 16 —
1 foder Svin	3 16 —	3 — —	3 — —	2 40 —	2 40 —
1 Får	2 — —	2 16 —	2 16 —	2 16 —	2 16 —
1 Färlår	— 16 —	— 17 4	— 17 4	— 17 4	— 17 4
1 ögödd Gås	— 26 8	— 32 —	— 32 —	— 40 —	— 40 —
1 gödd d:o	1 5 4	1 8 —	1 8 —	1 8 —	1 8 —
1 Höns	— 10 8	— 11 4	— 11 4	— 12 —	— 12 —

1 tjog Ägg	— 16 —	— 16 —	— 16 —	— 16 —	— 16 —
1 Lispund torra Gäddor	3 8 —	3 16 —	3 16 —	3 24 —	3 24 —
1 dito Äl	2 40 —	2 40 —	2 40 —	2 40 —	2 40 —
1 fjerding d:o	8 24 —	8 24 —	8 24 —	8 24 —	8 24 —
1 stycke d:o	— 7 —	— 7 —	— 7 —	— 7 —	— 7 —
1 famn Ved	2 32 —	3 16 —	3 16 —	3 16 —	3 16 —
1 Stock	— 20 —	— 21 4 —	— 21 4 —	— 21 4 —	— 21 4 —
1 Tolft å finbladig såg skurna halfbotten bräder	6 32 —	6 32 —	6 32 —	6 32 —	6 32 —
1 Tolft grofskurne samtagna bräder af furu	1 24 —	1 24 —	1 24 —	1 24 —	1 24 —
1 dito dito af Gran	1 4 —	1 4 —	1 4 —	1 4 —	1 4 —
1 mark Ljugarn	— 12 —	— 12 —	— 12 —	— 12 —	— 12 —
1 dito Lingarn	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —
1 aln Lärft	— 13 4 —	— 12 —	— 12 —	— 12 —	— 12 —
1 aln Valmar	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —
1 Säck	— 40 —	— 40 —	— 40 —	— 40 —	— 40 —
1 Skeppund Näfver	6 32 —	6 32 —	6 32 —	6 32 —	6 32 —
1 Klofva dito om 2 Lispund	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —
1 ask eller åtting Honung	4 — —	4 — —	4 — —	4 — —	4 — —
1 Lispund Stångjern	1 12 —	1 12 —	1 12 —	1 5 4 —	1 5 4 —
1 Jordeboks dagsverke	— 17 4 —	— 17 4 —	— 18 —	— 18 —	— 18 —
1 Dagsverke af Örby och Fornaby rättarelag	— 17 4 —	— 17 4 —	— 18 —	— 18 —	— 18 —
1 Dränge-dagsverke	— 17 4 —	— 17 4 —	— 18 —	— 18 —	— 18 —
1 Plog- eller Öke-dagsverke	1 8 —	1 8 —	1 8 —	1 8 —	1 16 —
1 Dagsverke af Örby och Fornaby rättarelag	1 8 —	1 8 —	1 8 —	1 8 —	1 16 —
1 Lispund talgljus	6 10 8 —	6 — —	6 — —	7 16 —	7 16 —
1 Skålpund gula vaxljus	1 — —	1 5 4 —	1 5 4 —	1 — —	1 — —
1 kanna Rofolja	1 32 —	1 32 —	1 32 —	1 40 —	1 40 —
1 famn Björkved	4 — —	4 — —	4 — —	4 — —	4 — —
1 dito Bokved	3 32 —	3 32 —	3 32 —	3 32 —	3 32 —
1 dito Ahlved	3 16 —	3 16 —	3 16 —	3 16 —	3 16 —
1 dito Tallved	3 — —	3 16 —	3 16 —	3 16 —	3 16 —
1 Tolft Timmer	5 42 8 —	6 — —	6 — —	6 — —	6 — —
1 Lass Gärdsle	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —	— 32 —
100 Stör	— 36 —	— 36 —	— 36 —	— 36 —	— 36 —
1 Lass Ved	— 42 8 —	1 5 4 —	1 5 4 —	1 5 4 —	1 5 4 —
1 Jacka	8 — —	8 — —	8 — —	9 16 —	10 — —
1 Hatt med prydnader	2 8 —	2 8 —	2 8 —	2 12 —	3 — —

1 Skärp	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	32	—	—	24	—
1 Halsduk	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	18	—	—	18	—
1 par Byxor	4	32	—	4	32	—	4	32	—	5	36	—	7	—	—
1 par Stöfletter	1	5	4	1	5	4	1	5	4	—	46	8	—	42	—
1 Skjorta	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
1 par Strumpor	—	40	—	—	40	—	—	40	—	—	32	—	—	30	—
1 par Skor	2	8	—	2	8	—	2	8	—	2	4	—	2	8	—
1 par lösa Sulor	—	36	—	—	36	—	—	36	—	—	30	—	—	24	—
1 par Linne byxor	1	32	—	1	32	—	1	32	—	1	32	—	2	—	—
1 kapprock af blått Valmar	9	16	—	9	16	—	9	16	—	9	16	—	9	16	—
1 kappsäck af segelduk, skinn eller väf	2	24	—	2	24	—	2	24	—	2	24	—	2	24	—
1 nockad rya eller ylletücke	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
1 Hängmatta af buldan	2	8	—	2	8	—	2	8	—	2	8	—	2	8	—
1 Tröja af blått valmar	4	32	—	4	32	—	4	32	—	4	32	—	4	32	—
1 Väst med ärmor af dito	3	40	—	3	40	—	3	40	—	3	40	—	3	40	—
1 par långbyxor af dito	3	40	—	3	40	—	3	40	—	3	40	—	3	40	—
1 halsduk af mörkt lärft	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—
1 Hatt	1	24	—	1	24	—	1	24	—	1	24	—	1	24	—
1 par läderskor	2	—	—	2	—	—	2	—	—	1	40	—	1	40	—
1 par ullstrumpor	—	40	—	—	40	—	—	40	—	—	32	—	—	32	—
1 skjorta	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
1 Tunna Råg	10	—	—	9	32	—	8	32	—	10	—	—	10	24	—
1 dito Korn	7	—	—	7	—	—	6	32	—	5	24	—	5	16	—
1 Lispund Hö	—	13	4	—	13	4	—	12	—	—	12	—	—	10	—
1 dito Halm	—	6	8	—	6	—	—	6	—	—	4	—	—	4	—
1 Lass torf eller ved	—	42	8	—	42	8	—	42	8	—	42	8	—	42	8
1 mark mjukt bröd för fångar	—	2	—	—	1	11	—	1	9½	—	2	—	—	2	1

Em mans dagportion.

1¼ quarter Korngryn	—	2	8	—	2	6	—	2	6	—	2	—	—	1	10
½ mark torrt kött	—	4	—	—	4	5	—	5	9	—	6	4	—	5	11
⅙ mark koksalt	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
2 marker mjukt bröd	—	4	—	—	3	10	—	3	6½	—	4	—	—	4	2

<i>En Hästs dygnration:</i>															
2½ kannor Hafre	—	10	—	—	7	7	—	7	7	—	6	2	—	4	5
10 marker Hö	—	6	8	—	6	8	—	6	—	—	6	—	—	5	—
16 kannor Hackelse	—	4	5	—	4	—	—	4	—	—	2	8	—	2	8
<i>Rote vacance-afgift.</i>															
För hel Soldatrote efter 25 dalers taxation .	45	—	—	45	—	—	45	—	—	45	—	—	38	—	—
För ett helt hemman tillhörande Båtmans ro- tering	10	—	—	10	—	—	10	—	—	10	—	—	10	—	—

Elfsborgs Läns Lands-Kontor den 31 December 1842.

A. Z. Kollinius.